

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

**ВИКОРИСТАННЯ ТРАДИЦІЙ ТА НАРОДНИХ ЗНАНЬ
УКРАЇНЦІВ У ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала:

Студентка II курсу 261 М групи

Спеціальності 013 Початкова освіта

Освітньо-професійної (наукової) програми

Початкова освіта

Кравченко Вікторія Сергіївна

Керівник к.філолог.н., доцентка

Сидоренко Н.І.

Рецензент: Пуленец Т.В.

Івано-Франківськ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. Теоретичні засади дослідження	
1.1. Педагогічний потенціал національно-культурних традицій українського народу.....	6
1.2. Характеристика народних знань українців.....	14
РОЗДІЛ II. Методичні аспекти вивчення традицій та народних знань українців в початковій школі	
2.1. Педагогічні можливості вивчення традицій та народних знань в умовах початкової школи.....	21
2.2. Навчально -методичні матеріали до вивчення досліджуваної теми в початковій школі.....	24
РОЗДІЛ III. Експериментальна перевірка використання традицій та народних знань українців у вихованні молодших школярів	
3.1. Організація експериментальної роботи.....	31
3.2. Формувальний експеримент з теми дослідження.....	36
3.3. Аналіз результатів експериментальної роботи.....	42
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48
ДОДАТКИ	
Додаток А.....	52
Додаток Б.....	54
Додаток В.....	62
Додаток Г.....	67
Додаток Д.....	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах сучасного переходу суспільства до нової освітньої парадигми, формуванні національних та загальнолюдських цінностей, перевага надається народній культурі та традиціям. У відповідь на це в педагогічній теорії та практиці виникли дві течії: формування національної свідомості особистості та її планетарного світогляду.

Домінуючим чинником цих тенденцій є національна культурна традиція, моральний відтінок якої не допускає національної асиміляції чи замкнутості, а відтак є реальною основою виховної діяльності загальноосвітньої школи. Засвоєння традиції, а так же народних знань, як безперервне поширення соціокультурного досвіду, що забезпечує освіта в школі, вимагає особливо організованого і цілеспрямованого процесу. Без людей неможливо сформувати підростаюче покоління, яке потребує не лише правильного сприйняття соціально-економічних перетворень України, а й становлення соціально активної сили.

Тому популяризація традицій та народних знань українців є надзвичайно актуальним і складним завданням. Досвід показує, що неможливо виховувати підростаюче покоління країни без розуміння своєї історії, культури, роду, національних традицій, родини.

У національно-культурних традиціях Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, В.Сухомлинський, К.Ушинський вони вбачають загальнолюдські цінності, бачать національні здобутки українського народу, наголошують, що педагогічний вплив національно-культурних традицій та знань народу на формування особистості дітей є неперевершеним.

На сучасному етапі розвитку педагогіки в дослідженнях А. Бойко, А. Богуш, Р. Дзвінка, О. Дубасенюк, П. Ігнатенко, В.Кузя, Ю. Руденко, М. Стельмахович, В. Струманський, В. Попружний, Г. Шевченко

враховано окремі аспекти виховання учнів загальноосвітньої школи на національно-культурних традиціях українського народу. Проте педагогічний потенціал етнокультурних традицій у початковій школі розкритий не в повній мірі.

Слід зазначити, що культурні традиції та народні знання українців є природними рушійними силами шкільного процесу. Порівняно із сучасним завданням гармонійного розвитку молодшого школяра в гуманізованих умовах початкової освіти їх можливість є неперевершеною.

Все вище сказане і зумовлює актуальність теми дослідження «Використання традицій та народних знань українців у вихованні молодших школярів».

Мета визначити ефективні методи та прийоми використання традицій та народних знань українців у вихованні молодших школярів.

Відповідно до мети визначено такі **завдання** дослідження:

1. Здійснити аналіз науково-теоретичної та методичної літератури з обраної теми.
2. Визначити особливості використання народознавчого матеріалу в освітньому процесі початкової школи.
3. Дослідити ефективні методи та форми вивчення традицій та народних знань в освітньому процесі початковій школі.
4. Провести дослідно-експериментальне навчання з теми дослідження.

Об'єкт дослідження – освітній процес початкової школи.

Предмет дослідження – методи та прийоми використання традицій та народних знань українців у вихованні молодших школярів.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що ефективними методами та формами використання в освітньому процесі початкової школи знань про традиції та народні знань українців можуть бути:

бесіди, розповіді, дискусії, виховні години, конкурси, вікторини, уроки-проекти, інтерактивні техніки.

Тема, мета, завдання та гіпотеза дослідження зумовили вибір сукупності **методів**:

- теоретичний аналіз наукової (психолого-педагогічної, лінгвістичної, методичної) і навчально-методичної літератури; моделювання; аналіз і синтез наукової літератури по темі дослідження;

- емпіричні, об'єднані в рамках констатуючого, формуючого та контрольного етапів експерименту, включали: спостереження і тестування;

- статистичні методи: методи математичної статистики, кількісної обробки даних: порівняльний, графічний та математичний аналіз.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що матеріали дослідження мають практичну спрямованість і можуть використовуватися у процесі фахової підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні й подальшому розвитку наукових поглядів на проблему використання традицій та народних знань українців у вихованні молодших школярів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти. За матеріалами дослідження підготовлено статтю «Виховання дошкільників на традиціях народної культури українців» у науковому збірнику до V Міжнародної науково-практичної конференції «Scientific projects on improving the environment», що проходила 17-20 жовтня 2023 р., у м.Брюссель. Отримано сертифікат про дистанційну участь у конференції.

Структура та обсяг дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ I. Теоретичні засади дослідження

1.1. Педагогічний потенціал національно-культурних традицій українського народу

Теорія навчання та шкільна практика сьогодні перебувають на новому рівні розвитку, який в основному характеризується новими освітніми концепціями, оновленими освітніми парадигмами та раціоналізацією змісту навчального процесу.

В енциклопедії сучасної України народна педагогіка трактується так: «Народна педагогіка – сукупність емпіричних ідей та уявлень про сутність і шляхи розвитку й виховання кожної дитини або групи дітей певного народу чи етнічної спільноти, що зберігається та передається від покоління до покоління у формі етнокультурних традицій, народної (літературної й художньої) творчості, повсякденного побуту[8].

М. Стельмахович слушно зазначає: «Народна педагогіка, застосовує тонкий психологічний підхід до людини, щоб сформувати в неї почуття прихильності до рідних місць, виховати патріотичні почуття, які полоняють серце й душу, змалку, а потім тримають у своїх благородних обіймах упродовж усього життя[37, с. 63].

Українці – народ з особливим господарським укладом матеріальної та духовної культури, своєрідними методами та засобами виховання молодого покоління.

Обрядова культура українців відбиває світогляд та моральні принципи і свідчить про ставлення людини до природи та суспільству, є чинником виховання дітей впливає у основному мораль побут, право і сімейні відносини.

М. Стельмахович пише: «Обрядова культура українського народу як закріплює реліктові форми соціального досвіду так і зберігає й розвиває загальнолюдські цінності. Етнопедагогіка традицій та

обрядової культури українців – це історичне явище, спрямоване на формування внутрішнього світу, морального та естетичного розвитку особистості [37, с. 119].

За старих часів все життя українців будувалося на основі традиційної культури і в ній виняткове місце займала народна педагогіка. Система виховання будувалося з урахуванням природно-кліматичних умов. Етикет обрядової культури – неписаний збір законів його творців та носіїв. Це спосіб їхнього життя, світогляду, мислення та моральності.

Таким чином, теоретичний і практичний аналіз показує, що традиції та народні знання українців є цілісна, самостійна система, яка функціонує на основі значень, що відстоялися, традицій, відібраних норм і зразків.

Зростаючий інтерес до проблем національної культури спонукає працівників освіти звертатися до позитивних прикладів народної культури, в яких відбито духовний досвід народу, загальнолюдські цінності та досягнення.

В Україні останніми роками помітно активізувався інтерес до своєї історії та культури традицій та народних знань свого народу.

Сенс терміну народна культура розкривається в ході та процесі розуміння на рівні аналітичного дослідження морфологічного зрізу загального пласта культури. Змістовна наповненість показника багатогранної діяльності народу підводить до пошуку ємних формулювань загальноприйнятих термінів.

Український педагогічний словник трактує: «Народна культура – це сукупність систем цінностей, рівнів матеріальної та духовної діяльності людей, досягнутих тривалим історичним розвитком кожного народу» [43, с. 187].

Українська народна культура становить базисну основу традиційної системи саморозвитку народу. Вона є образ і портрет

народу, дух і душа етносу, його шлях розвитку, висота та результату матеріально-духовного виробництва, його своєрідність та відмінна риса, гордість та історична цінність. Тому ставлення до народної культури становить основний критерій соціокультурної орієнтації суспільства. Такий підхід відноситься безпосередньо до рівнів наукових і державних установ.

Народна культура українців виконує ті самі функції, які діють і для інших типів самобутніх культур. По-перше, цей пласт культури допомагає нам відтворити наново істинний, сутнісний дух свого народу. Сьогодні для нас це загальнопоставлене завдання є найактуальнішим. З духом пов'язані душа, воля та свідомість якутського народу. Енергією та наполегливістю нинішнього покоління людей у цьому напрямі зроблено чимало. Ми можемо сьогодні говорити про духовність нашої культури на рівні практичних завдань.

По-друге, народна культура сьогодні постає як діюче джерело народної мудрості та соціального досвіду поколінь. Як сполучна ланка між минулими зразками та сучасними проявами культури користується вона незмінною довірою всього суспільства. Тому пріоритет соціальної значимості сутнісно асоціюється з поняттям етнокультурної цінності.

По-третє, особливу популярність має її пізнавальна функція. Для нашого народу усна пам'ять і фольклорне знання відіграють помітну роль у осягненні свого історичного минулого, у усвідомленні природи та сутності традиційної культури, у значенні інших джерел знань, археологічних, етнографічних, соціологічних, експедиційно-збиральних та архівних, особливо говорити не уявляються.

По-четверте, сьогодні на рівні державних структур діють цільові програми з освіти та сімейної політики. Функціональне навантаження народної традиційної культури в цих документах, що цілеспрямовано, значне.

По-п'яте, базисна культура виконує комунікативну та інформаційну функцію як між професійними спільнотами людей, і між окремими соціальними індивідами. Вона виявляє себе через мовне середовище, інші знакові системи та інформаційні коди все більшого культурного простору.

По-шосте, народна культура у процесі тривалого розвитку виробила цілу низку нормативів етнічного та естетичного характеру, випробуваних механізмів правових регуляторів. Інші з них функціонують і досі.

Народна культура українців сьогодні виступає не як факт історії, а як ціле явище, що характеризує весь образ, національну своєрідність народу.

Головним чинником етнізації в умовах сучасного суспільства є традиційні українського народу.

За академічним тлумачним словником: «Традиція -це досвід, звичаї, народні знання, погляди, смаки, норми поведінки і т. ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління» [2]. Під вихованням на національно-культурних традиціях ми розуміємо відтворення в наступному поколінні тих найкращих якостей і властивостей, які виробив і випробував український народ протягом усього свого існування. Суть їх полягає в тому, щоб спрямувати підрастаюче покоління на шлях особистісно і суспільно корисного самовдосконалення та самотворення, формування їх ціннісних пріоритетів.

Таким чином, традиція надійно оберігає національну ідентичність і сприяє усвідомленню кожної людини, що вона є невід'ємною частиною свого народу. Виховання на національних традиціях здійснюються в загальнокультурних зв'язках, і вони не можуть бути реалізовані без знань з етнології, рідної мови, історії, фольклору, національного світогляду. Таким чином, традиція лежить в основі історико-етнічного

організму конкретного народу, забезпечує передачу національних надбань у освіті та вихованні як національної пам'яті, національної виховної норми.

Саме традиції народу забезпечують національну сутність народу, найвищу цінність культури, людину в собі і оточуючому світі. Як зазначає П. Ігнатенко, «Націоналізація людського життя - це індивідуалізація загальнолюдського... Людство йде до єдності через національну індивідуалізацію» [17, с.34]. Тому національні традиції сприяють розвитку загальнолюдської культури. Національна культура вбирає традиції прогресу, акумулює енергію для передачі на нову висоту культурного розвитку народу. Таким чином, неусвідомлення того, національна культура є чимось другорядним в житті людини призводить до таких аномалій, як національний нігілізм, наслідком чого є деградація духовності та громадянства людини, байдужість до власної історії, втрата поколінь, відчуження свого, своєї мови та Батьківщини. Національно-культурні традиції українського народу зберігають національну пам'ять і застерігають від будь-яких дій у навчанні та вихованні. Традиційні педагогічні методи, відповідно до давніх настанов і вимог, збагачують зміст освіти і спрямовують процес виховання до високої мети доброти і добра на благо всіх людей.

Ми не можемо заперечувати, що в кожній країні найважливішими вчителями є люди, які накопичили за сотні педагогічний досвід, сформували правила виховання і зберегли їх у традиціях. У зв'язку з цим у всіх питаннях, що стосуються національних інтересів і національних почуттів, важливо бути надзвичайно уважним, бо національний ідеал — це не мертва основа життя різних національностей, а сповнена живучості і різноманітності єдність народу.

Цілісні системи виховання школярів на основі етнокультурних традицій у педагогічній літературі вкрай мало висвітлюються. Останнім часом з'явилося багато праць істориків і філософів з цього питання, але ,

що до педагогіки, то вони часто мають загальний характер. Перешкоджає вихованню школярів на національно-культурних традиціях українського народу соціально-економічний, загальнопедагогічний, організаційно-методичний аспекти. По-перше, це неповне визначення цілей, цінностей, ідеалів, зразків і зразків виховної роботи; зміст, форми і види виховної діяльності, особливо позаурочної, недостатньо націоналізовані та формалізовані; бракує нового формування навчально-методичних матеріалів, які не враховують регіональну специфіку традиційних, народних промислів, декоративно-прикладного мистецтва. По-друге, недостатня матеріальна база навчання в традиційних середніх школах і нових навчальних закладах. По-третьє, планування шкільної освіти не відповідає потребам різних сучасних загальноосвітніх шкіл, що в основному виражається в недостатній якості вчителів, особливо у вихованні школярів відповідно до національних культурних традицій.

Етно- та наукова педагогіка застерігає від байдужості до етносу та культури. традиції свого народу. Нехтування традиціями, не увага до звичаїв, обрядів, народних і релігійних свят призводить до занепаду національної моралі та духу. Новий підхід до національної сфери ґрунтується на рівності та необхідності задоволення конкретних інтересів і потреб усіх народів, одночасно повністю долаючи будь-які прояви привілеїв у національній сфері. Він орієнтований на спокійне, виважене вирішення проблем, що виникають, з урахуванням спільних інтересів усіх жителів країни. Бо всі вони роблять свій вклад у всесвітню скарбницю духовних цінностей. Б.Грінченко, М.Костомаров, П.Куліш, І.Нечуй-Левицький, І. Франко, Т. Шевченко та інші прогресивні представники українського народу вбачали загальнолюдські цінності в національно-культурних традиціях, бо вони входять до золотого фонду універсальної культури. Педагоги повинні знати, що педагогічний вплив етнокультурних традицій на формування особистості дітей не має собі

рівних у вихованні та навчанні. Учні отримують їх від батьків і вчителів як аксіоми, абсолютно не відчуваючи, що їх виховують і навчають. [17, с.64] Тому звичаї, свята, обряди, знання народу ґрунтуються на найправильніших уявленнях про людину та її спосіб життя. Вони поєднують минуле з майбутнім, утверджують у свідомості молоді давні заповіді старшого покоління, інтегрують групу людей високорозвинену сучасну державу, яка потім стає цивілізованим людським суспільством.

Ігнорування національних традицій призводить до втрати національної свідомості, патріотизму та прагнення до самовираження та самовдосконалення. Це призводить до важливості національних і загальнолюдських цінностей, нерозуміння історії українського народу, національних культурних надбань, розгляду їх лише з точки зору класових інтересів. Зі змісту виховання, його кінцевого результату починає зникати моральний кодекс нації, кодекс совісті, туманність, милосердя. [14,с.97] Враховуючи те, що національно-культурні традиції українського народу є виховним явищем, виховання і навчання варто трактувати як два нерозривні процеси, що мають взаємопов'язані аспекти. По-перше, педагогічний вплив школи, родини, колективу дітей у позакласній і позашкільній діяльності, по-друге, учні готові сприйняти цей вплив, а вчителі та батьки — реалізувати.

Виховання дітей на традиціях українського народу припадає в основному на позакласну і позашкільну діяльність.

По-перше, позакласна освітня діяльність є більш вільним, творчим і відкритим процесом;

по-друге, творчість і ініціатива дітей і вчителів яскраво проявляються в позакласній і позакласній роботі, бо відбувається процес самовиховання і самовдосконалення;

по-третє це важливий механізм традиційного виховання шкільної молоді, який поєднує школу та сім'ю[14,с.45-46].

У сучасних умовах розвиток позаурочної виховної діяльності відбувається надто повільно, хоча її значення у формуванні шляхетної, самостійної, особистості неоцінене.

Проте недостатнім у дослідженнях вчених залишається розуміння виховного значення народних традицій та загального виховного процесу на їх основі з урахуванням регіональних чинників. Науковці рідко займаються цією надзвичайно складною та актуальною проблемою, а вчителі займаються нею самостійно на вузькому прагматичному рівні. Більшість вчителів ще не усвідомлюють, що тільки через систему традицій та культуру кожна нація може увійти у всесвітнє суспільство і відтворити, свою духовність, свій характер, психологію у себе і своїх дітей.

Основою національної традиції нашого народу є загальнолюдська якість українського ідеалу: «людина лагідна і щира, дотепна і гумористична, геніальна, працьовита, правдива і доброзичлива, завзята і терпляча, високої емоційності, чуйності і ліричності, що виявляється особливо в естетизмі народного побуту, звичаях та обрядовості, артистизмі характеру, пісенності, своєрідності гумору, яскравості народного мистецтва, спрямованості на самопізнання через природу та тонкі роздуми про її красу[21, с. 48]. Ці якості визначають риси характеру людей, певний світогляд і життєдіяльність – національний дух та український менталітет.

Педагогічний потенціал національно-культурних традицій, полягає в тому, що вони:

- є основним змістом виховання, формою національно-культурного самозахисту;
- є засобом і результатом багатовікових зусиль виховання народу;
- об'єднані благородними моральними принципами;
- захищають національну ідентичність народу, зосереджуючись на професійному самовизначенні, пов'язаному з місцевими

народними знаннями традиційними ремеслами, декоративно-прикладним мистецтвом;

- об'єднують знання про минуле, сьогодення і майбутнє українського народу, збагачують його право на життя і творчість, передають велич моральних засад нації;
- їх науковість полягає в тому, що молоде покоління має певну національну орієнтацію[4].

Національно-культурні традиції є унікальним освітнім феноменом, і тому сучасна освіта та вчителі постійно будуть черпати з цього джерела святу воду для зрошення національного генія.

Зміст, форми і методи, спрямовані на залучення учнів до національно-культурної спадщини свого народу, повинні пронизувати всю організацію діяльності загальноосвітнього навчального закладу. Школа має на меті спонукати учнів до свідомої регуляції своєї поведінки, спираючись на вироблені роками національні традиції, звичаї, обряди, кодекси поведінки, психологічні та моральні якості українців, які відповідатимуть національному духу та формуватимуть національний менталітет.

1.2. Характеристика народних знань українців

Формування традиційної культури українців тривало багато століть. Щоб розвинутися в культурно-родинне, традиційно-виробниче, моральне, духовне явище, сприйняте всіма, ставши його сутністю, треба було пройти складний процес відбору.

Система народних знань є важливою частиною традиційної побутової культури, а це раціональні відомості з різних галузей знань, які люди здобули за сотні років праці. Необхідність економічного розвитку спонукає людину відкривати закони природи, спостерігати за небесними світилами, пізнавати та пояснювати різні явища навколишнього світу. До цих знань входять: народна медицина, ветеринарія, народний календар і метеорологія, народна астрономія,

народні професійні та промислові знання тощо[3,с. 364]. На різних історичних етапах традиційні знання різною мірою поєднують раціональні елементи народного досвіду з ірраціональним нашаруванням попередніх епох.

Розглянемо та охарактеризуємо деякі з них.

Народна астрономія — сукупність раціональних астрономічних знань і космологічних думок народу. Астрономія як наука була добре відома в Україні ще в XVI ст. І викладав у братських школах, а в 19 столітті - в багатьох університетах. Обсерваторії працюють у Києві, Харкові, Одесі, Миколаєві. Проте вже в перше післяреволюційне десятиліття українські селяни широко використовували отримані з давнини знання про природу небесних світил і пов'язані з ними цикли[6]. Щоб визначити час доби чи пору року, придатну для сільського господарства, щоб орієнтуватися на місцевості, фермерам доводиться уважно вивчати зірки. Унікальна астрономічна номенклатура українців свідчить про їх знайомство з головними сузір'ями, народні назви яких відображають місцеве середовище проживання. За зірками, сонцем і місяцем люди орієнтуються і на місцевості. Українські назви обох сторін світу здебільшого загальнослов'янські і пов'язані зі спостереженням за сонцем (південь, схід, захід). Сонце є основним показником часу доби. Для цього вони спостерігали за світлом і вимірювали довжину власних тіней. Місяць — це своєрідний календар. Спостереження за його сходом і заходом стало основою для поділу року на місяці, а сам термін, 1/12 частина року, збігається з назвою небесного тіла. Календарний місяць поділяється на кілька частин (молодик, повний місяць, повний місяць, остання чверть) відповідно до фаз місяця, а триденний невидимий період у русі місяця називається менопаузою. Значна частина цих імен теж слов'янські. Українці дуже добре знають основні закони руху Сонця і Місяця. Цей ритуал встановлений у дні святкування літнього та зимового

сонцестояння. Народні астрономічні знання українців фіксують відомості й про інші небесні явища (комети, метеорити, північне сяйво тощо).

Народна метеорологія, одна з найдавніших галузей народних знань, включає прикмети, раціональні спостереження та системи достовірного передбачення найближчих або віддалених змін погоди. Аграрний характер господарської діяльності в Україні зумовлює повну залежність успішного виконання сільськогосподарських робіт і добробуту селян від природно-кліматичних умов. Усвідомлення цього вимагає уважних спостережень за навколишнім середовищем, розвитку спостережень для визначення причинно-наслідкових зв'язків між змінами тих чи інших атмосферних явищ, характером передачі звуку, поведінкою тварин, станом рослин і подальшими змінами погоди[22].

Народна математика — це сукупність народних математичних знань і вмінь, заснованих на потребах реальної діяльності (необхідність різноманітних арифметичних дій при проведенні землевпорядних робіт, будівництві споруд, наприклад будинків) [44]. У минулому, оскільки більшість населення України не мала доступу до спеціальних математичних знань, найпростіші традиційні методи лічби, вимірювання, представлення чисел тощо потребували вдосконалення. В Україні найдавнішим способом рахунку є пальці та різні дрібні предмети. Тому при рахунку на пальцях, або, як кажуть у народі, рахуванні на колодочках, прийнято рахувати 15 «колодочок» з однієї долоні і 15 «колодочок» з іншої частини цієї ж руки. Як предмети використовуються картопля, квасоля, палиці тощо. Українська народна математика має в своєму арсеналі оригінальне цифрове зображення. Одиниці позначаються паличками, десятки — хрестами, сотні — кружечками, тисячі — квадратами. Що стосується десяткових дробів, то вони здебільшого усно передаються відповідними назвами (половина, чверть, вісім, шістнадцять тощо). Письмово (невеликими

горизонтальними лініями) описуються лише найбільш часто використовувані цифри. Деякі основи геометрії були відомі українським селянам. Зокрема, уявлення про прості та ламані лінії, природу паралельних прямих тощо. При будівництві будинків і виготовленні різних видів бочок, люди користувалися властивостями діагоналі прямокутника (зведення стін під прямим кутом), розраховували відношення довжини кола до його діаметра.

Народна метрологія — галузь народних знань, пов'язана з визначенням фізичних параметрів навколишнього світу та об'єктів у ньому. Традиційні метричні одиниці, що використовуються в Україні, походять від давньоруських метричних одиниць і формуються за принципами антропометрії, тобто за еталон вимірювань використовують різні частини тіла людини[1]. У найдавнішій народній мірі місткості, наприклад, ковток, жменя, жменька. Часто в якості таких критеріїв виступають предмети домашнього вжитку або знаряддя праці (коси, весла, відра, бочкитощо). Відзначимо примітивний народний спосіб вимірювання відстані до недоступних предметів: брусок накладають на око так, щоб його край знаходився в одній площині з оком і предметом, на якому вимірюється відстань. Потім вони шукають інший доступний об'єкт, який лежить у тій же площині. Вимірявши відстань до неї, вона дорівнює відстані до недоступного предмета. Рідкі речовини мають популярні одиниці вимірювання. Тому на Гуцульщині молоко міряють дерев'яними миртуками, галетками (6-12 літровими відрами) і деками (100 грамів). Воду і горілку скрізь відмірюють квартами (дві пляшки), бідонами (чотири кварта), відрами. У ткацтві використовуються такі одиниці, як одна нитка (три нитки), одна нитка (10 ниток) і півмітки (20 ниток). Розсипані коноплі міряють жменею, повісмою (10 жмень) тощо. Тому народна метрична система одиниць і своєрідна метрична термінологія українців досить розвинені.

Народна медицина - це комплекс рецептів і методів лікування, розроблених в народних умовах, що передаються з покоління в покоління. Традиційна народна медицина виникла в глибоку давнину і створила велику бібліотеку лікувальних засобів. Століттями це була основна форма лікування населення, адже лише в другій половині XIX століття професійна медична допомога почала доходити до українських сіл. Більшість хвороб українці ідентифікували за ознаками, що зумовило місцеву специфічну назву хвороби. Тому запалення дихальних шляхів і легенів називають застудою, коліками; захворювання шлунково-кишкового тракту – мокрицею, бабками; очей - трахомою, більмом. Тому народні назви хвороб часто відображають їх зовнішні ознаки та прояви (жовтяниця, сльозливі очі тощо).

Люди мають як раціональні, так і ірраціональні погляди на причини хвороб. Часто ці причини пояснюють впливом злих духів - демонів, що проникають в людину. Певні явища навколишнього світу (блискавка, блискавка, місяць тощо) також вважають джерелом захворювання. Зокрема, вважається, що параліч і психічні захворювання виникають через закручування виру. Різні погляди на причину також впливають на методи і засоби лікування. Найпоширенішим розумним лікуванням для українців є фітотерапія. Дохристиянська традиція збирання зілля на свята Івана Купала ритуально закріпила багатовікові спостереження про доцільність заготівлі під час найактивнішого цвітіння лікарських рослин. На сході готують зілля на Симона Зіло́та (10 травня) — святого, який є покровителем рослин і наділяє їх цілющою силою. Хоча в традиційній українській медицині переважає домашнє лікування, є також особлива категорія людей, до яких звертаються, коли домашнє лікування не дає бажаного результату[22].

Народна ветеринарія є важливою частиною народного досвіду, що включає раціональні знання, ірраціональні уявлення та практичні

навички лікування худоби. Особливу увагу українці приділяють тваринам, від яких залежить успішне ведення господарства[11].

Народна ветеринарія в основному використовує ті ж засоби, що і народна медицина. Найбільшою популярністю користуються трави та ліки з них. Народна ветеринарія також накопичила певні знання про значення гігієни та особистої гігієни для успішного догляду за худобою. Для попередження захворювань худобу не вирощують у сирих і холодних місцях, не дають їй стояти води, регулярно змінюють місця випасу і водопою, стежать за своєчасним куванням коней і великої рогатої худоби тощо.

Народна педагогіка — це сукупність традиційних форм і засобів виховання, навчання і виховання дітей до життя і праці. Трудове виховання є основою українського національного виховання. Відповідно до суспільної моралі праця є найвищою чеснотою і найважливішим принципом у житті. Вітають з народженням дитини, завжди бажають, щоб дитина хотіла і вміла працювати. Громади традиційно відігравали важливу роль у вихованні дітей та підлітків, але головною ланкою в цій справі є сім'я. Турбота про здоров'я дітей, їх фізичний розвиток, прищеплення їм працьовитості, необхідних трудових навичок - все це, як правило, залежить від матері. Діти починають працювати змалечку: у п'ять-шість років вони починають пасти гусей і трясти молодших братів і сестер. Їх поступово привчають до виконання постійних господарських обов'язків. Українська народна педагогіка накопичила цінний досвід морально-етичного виховання молоді. Глибока повага до батьків і старших, до сімейних і громадських традицій прищеплюється дітям змалку. Найважливіше те, що народна мораль наділяє такими чеснотами, як працьовитість, доброзичливість, щирість, чуйність, взаємодопомога. Дуже цінувалося виховання любові до Батьківщини[33].

Народний календар. Під народним календарем ми розуміємо систему народного літочислення, яка використовується для визначення

часу доби чи іншої події, господарської пори року, пори року на основі природних явищ і важливих соціальних і сімейних подій (переважно традиційних свят). Іноді етнографи вживають термін «народний календар» як синонім до характеристики свят і обрядів у їх календарній послідовності[36]. Формування українського народного календаря тривало довго. Вирощуючи зернові культури та випасаючи худобу, українські фермери документували позитивний чи негативний вплив усіх атмосферних змін на результати їхньої праці. Оскільки основним заняттям давніх українців було землеробство, то наш народний календар правильно можна назвати землеробським або місячним. Крім народного календаря, існує так званий світський (астрономічний) календар, основною одиницею якого є рік, поділений на дванадцять місяців. Із запровадженням християнства змінився і церковний календар. Але для українських селян основним залишався землеробський календар, який згодом об'єднали з церковним.

Народна дидактика є частиною народної педагогіки. Це частина народної педагогіки, в якій відображені погляди людей на принципи, зміст і методи навчання, впровадження форм і методів у народну практику. Оскільки освіта і виховання тісно пов'язані, народна дидактика не ігнорує виховання[37]. В основному це стосується психологічного розвитку особистості та формування світогляду. Саме в освіті багатогранний людський досвід перетворюється на знання, уміння та навички, необхідні для життя. Освіта формує розум, формує світогляд і загальну культуру особистості, ставлення до знань і навколишнього життя, виховує ідеал особистості. Народна дидактика спирається на філософію народу і досягає цілком матеріалістичного погляду на життя.

Народна дидактика має основну мету — навчитися бути справжньою людиною.

РОЗДІЛ II. Методичні аспекти вивчення традицій та народних знань українців в початковій школі

2.1. Педагогічні можливості вивчення народних знань в умовах початкової школи

За тлумачним словником української мови: «Народні прикмети - це сталі вислови, в яких певні явища природи та життя людей відповідно до змін пір року пов'язуються з природними, кліматичними чи погодними змінами» [2].

Народне світосприймання, знання, що виконують в житті різні функції, знайшли в них відображення свого змісту. Ці спостереження та передбачення закріплені у крилатих виразах, висловлюваннях. Наші прадіди спостерігали за явищами природи та побутом, тваринним та рослинним світом та закріпили всі набуті знання у віруваннях та прикметах. Наприклад: «Багато хрущів весною — на жарке літо», «Не руйнуй гнізда ластівки, бо будеш з ластовинням» [30].

Наші пращури не просто передавали досвід, знання і прикмети із покоління в покоління, а постійно перевіряли на практиці і доповнювали. Так за словами С. Килимника: «Люди дуже уважно і вдумливо спостерігали найменші зміни погоди, свідчить різноманітна народна термінологія. Так, годиною називали ясну і сонячну погоду, негодою – погану погоду. Відповідно зиму називали погожою, хазяйською, сирітською, гнилою» [16, с.69].

Особистість формується під впливом різних факторів, одним з яких є педагогічний потенціал народознавства: народних знань, вірувань та прикмет. Завдання початкової школи - цілеспрямовано використовувати цей потенціал в сучасному освітньому процесі. Як зазначає М. Парнюк: «Народні знання та прикмети одухотворяють природу, вчать дітей берегти, примножувати та пізнавати її особливості,

закони розвитку. Вони є складовою частиною багатьох галузей народних знань — народної біології, астрономії, медицини, метеорології, хліборобської справи тощо. Народні знання у цікавій, нерідко дотепній і кмітливій формі розкривають важливі грані життя природи, людей. Розуміння народних знань сприяє підготовці молоді до самостійного життя, успішної трудової, господарської діяльності в майбутньому» [30, с. 112].

Під час використання в освітньому процесі матеріалу з теми «Народні знання українців», цей матеріал дає можливість посилити дійовість, практичність навчання, його вияви на розвиток творчих здібностей шляхом використання народних знань країнського народу. За словами В. Мелаш: «Важливою умовою формування творчого мислення через природу є організація спостережень. Вони розпочинаються з розвитку молодших школярів уміння бачити природу. Адже відомо, що дивитися - це не означає бачити. Уміння бачити, уміння помічати те, що на перший погляд, не відрізняється чимось особливим, - це, образно кажучи, повітря, на якому тримаються крила думки»[24,с.22].

Розповідаючи про народні знання українців педагог мусить зацікавити учнів, провести їх у світ наших пращурів і їх повсякденного життя так, щоб отриманий матеріал не був обтяжливою, а заводив дитину у цікавий світ. Як зазначає І. Жаркова: « Саме здатність молодшого школяра до знаходження невідомого у відомому, незвичайного у звичайному, до постановки запитань, які фіксують невідоме, виступають як ланка народження проблеми, як етап з якого починається розгортання мислительного пошуку. У цьому аспекті використання народних знань, покликане виконати вище згадані завдання, оскільки дають дітям не лише знання, а й збільшують рівень пізнавального інтересу, рівень дослідницьких вмінь на основі власних спостережень» [11, с.52].

Використання народних знань може вирішити наступні завдання, на думку Г.Пустовіт: «Розкриття цілісності природи; моделювання зв'язків між живою і неживою природою; формування вміння порівнювати, класифікувати, встановлювати подібність за аналогією; розвиток вміння доводити істинність судження; оволодіння зазначеними вміннями шляхом залучення до самостійного пошуку знань; поєднання теоретичної і практичної підготовки молодших школярів, тобто на основі знань формувати в учнів практичні вміння» [32, с.4].

Загальнолюдські та національні аспекти становлять ідейну і моральну основу, бо є народними знаннями, що перевірені досвідом впродовж багатьох років.

Ефективності проведення уроків з використанням матеріалу про народні знання українців сприяють вірно підібрані форми і методи роботи. Як зауважив В.Мелаш: «Продовжуючи традиції народного передбачення, учні переконуються в тому, що люди праці проводили постійні спостереження за сонцем, місяцем, небом, хмарами, вітром, рослинами і тваринами, відкриваючи певні закономірності і фіксували їх у прислів'ях, приказках, прикметах. Пізнання народного календаря як прогностика вкрай необхідне для учнів. Вивчаючи прогностичні функції народного календаря, учні вчать творчому мисленню: вони аналізують, зіставляють географічні, біологічні, метеорологічні і астрономічні фактори, відшуковують між ними взаємозв'язки і взаємозалежності, роблять узагальнення, доходять самостійних висновків» [24, с.23].

Народна педагогіка та дидактика передає свій багатовіковий досвід, як суспільний так і соціальний у спадок прийдешнім поколінням, бо так формується культура і духовність народу, його свідомість та самосвідомість кожного громадянина. К. Ушинський зауважив: «Тільки народне виховання, є живим органом в історичному процесі народного розвитку, таке виховання набуває надзвичайної

впливової сили на формування національного характеру, національної психології людини» [14, с.67].

Народні знання українців, це скарбниця своєрідних і безцінних форм і засобів народного навчання та виховання, що становлять золотий фонд народної педагогіки, дидактики, фольклору.

2.2. Навчально -методичні матеріали до вивчення досліджуваної теми в початковій школі.

Під час роботи над дослідженням нами були проаналізовані програми НУШ для 4 класу на предмет використання матеріалу з теми «Традиції та народні знання українців» [39, 41].

Ознайомившись з програмою «Українська мова та літературне читання» ми визначили теми, під час яких можна використати знання з теми « Народні знання українців», саме:

автор І. Старагіна та колектив : «Подорожуємо та відкриваємо світ»;

автор Г. Сапун: Побутові казки. Українська народка казка «Всім бідам біда». Мовне дослідження. *Марія Чепурна* «Родина». *Легенда* «Чому пес живе коло людини». Складання запитань за змістом легенди. Робота з фразеологізмами. *Міф* «Нитки Аріадни». Робота з фразеологізмами. Закінчення іменників у родовому відмінку множини. Написання слів *узимку, влітку*. *Легенда* «Чому Дощ іде, коли косять». Утворення форм ступенів порівняння прикметників. Написання слова температура. Уживання правильних форм числівників на позначення часу протягом доби. Слухання *колядки* «Добрий вечір тобі, пане господарю». *Григорій Єлисаветін* «Як торгували в давнину?» Дієслово.

автор М. Чабайовська: Повторення вивченого про іменник *Марія Чабайовська* «Трипільці». Відмінювання іменників. Початкова форма іменників *Сергій Ільницький* «Веселе ремесло». Правопис закінчень дієслів 2-ої особи однини і множини теперішнього та майбутнього часу *Наталія Бонь* «Літавиця»;

автор О. Савченко: *Міфи слов'янських народів*. Ольга Бондарук «Міфи про створення світу та людей». Світове дерево: уявлення про нього, вірування наших предків. *Історія наших предків*. Уривок з твору Олександра Олеся «Наші предки – слов'яни». *Рослини України*. Твір Надії Кир'ян «Євшан». *Ознаки ранньої весни*. Вірш-загадка Леоніда Глібова «Хто вона?». *Лічилки*. Лічилка Анатолія Камінчука «Лічилка». *Мати в піснях, віршах, казках*. Вірш Дмитра Павличка «Мати».

З предмету «Я досліджую світ» знання теми « Народні знання українців», можна використати на таких уроках:

автор Т. Гілберг : Тема. Як орієнтуватися на місцевості. Тема. Які рослини і тварини мешкають на материку Євразія. Тема. Як влаштована Сонячна система. Тема. Що можна побачити на зоряному небі. Тема. Давні і сучасні уявлення людей про Всесвіт.

За програмою П. Кононенка «Українознавство» для 1- 4 класів матеріал з теми «Народні знання українців» доречно використати під час уроків : «Культура взаємин з природним довкіллям», «Українські традиції здорового способу життя», «Звідки в мене сили й наснага до життя», «Традиційна культура українців у принципах життя, ідеалах, родинних обрядах», «Культура взаємин в українській родині. Традиції моєї родини.», «Природне і соціальне довкілля моєї родини (природний ландшафт, сусіди, помешкання, харчування, вподобання щодо одягу, спільної праці і відпочинку)», «Трудовий, календарно-обрядовий цикли свят українців» [15].

Наводимо приклад комбінованого уроку позакласного читання.

Тема. Народна медицина українців. Лікарські рослини у народних казках, легендах, піснях, поезії, звичаях.

Мета уроку: Надати молодшим школярам знання про лікарські рослини Херсонщини, досвід їх використання в родинях українців, а також ознайомити учнів 4-го класу зі зразками українського фольклору, де йдеться про лікарські рослини – народними приказками, прислів'ями,

поезією, піснями та звичаями; розвинути уміння співставляти, аналізувати, систематизувати досвід лікування цими рослинами, а також виховувати любов до рідного краю, нашої Батьківщини та її скарбів.

Обладнання. Фотографії (бажано своєї місцевості – свого подвір'я, вулиці – місць, де ростуть лікарські рослини, ілюстрації з їхнім зображенням; виставка книг та посібників, що містять відомості про лікарські рослини; малюнків, можливо – зошитів з народними рецептами їстівних страв, а також лікувальних кремів та напоїв; ілюстрації до легенд, тексти віршів, записи пісень – зокрема аудіозапис пісні «Три поради».

Підготовка до уроку. Запропонувати учням зробити маленькі гербарії або принести зразки лікарських рослин Херсонщини, підібрати та виконати пісні, вірші, зробити аудіо-записи пісень, легенди, що виконуються та переказуються в їхніх родинах. Доцільно використати групові форми роботи – підготувати збірки рецептів з лікарськими рослинами.

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Оголошення теми і мети уроку.

- Діти, сьогодні у нас не просто шкільний урок. У нашому класі працює творча лабораторія, а отже, всі ми – і ви, і я сьогодні – дослідники. Ми будемо досліджувати цікавий науковий матеріал – лікарські рослини, способи їх застосування у житті людей – у народній медицині, а також використання їх у зразках у народній творчості.

- Гаслом нашого уроку будуть такі слова: «Маленький краєзнавець - дослідник – маленький Колумб. Він любить да досліджує свою країну, свій рідний край, він маленький патріот, а отже – не байдужий до України.

- Науковою та творчою роботою сьогодні займаються наступні групи учнів:

- ✓ група науковців-дослідників;
- ✓ група лікарів-цілителів;
- ✓ група піснярів-фольклористів;
- ✓ група знавців мови;
- ✓ творча група художників.

- Сьогоднішній урок незвичайний: ми запросили до нас вчителів музики біології.

III. Засідання творчої лабораторії.

Вчитель. Найсвятішими для кожної людини, кожного українця, і для вас і для мене є слова: мати, Батьківщина, рідний край. А ще можна додати до цих слів і слово «природа», адже рідний край, природа і Батьківщина – невід’ємні. Найбільше задоволення, натхнення і спокій, палку любов до своєї землі, до рідного краю, взагалі – до життя – приносить людині спілкування з природою. Адже природа завжди дивувала і дивує, надихала і надихає людину.

Учні декламують вірші про природу

Вчитель. Українці здавна вірили, що Боги є творцями та покровителями усього живого на Землі. Наприклад, Богинею та покровителькою рослин вважається Флора, Богинею та покровителькою тварин – Фауна. Тому навіть науковці використовують імена богинь як терміни, а саме – рослинний світ за науковою термінологією називається флорою, а тваринний – фауною.

Учениця декламує вірш про Флору та Фауну

Вчитель. Давайте запросимо до нас богиню рослин Флори, розпитаємо про її царство – лікарські рослини. Отже, запрошуємо до слова першу групу науковців-дослідників – групу знавців мови.

Мовознавець. Проводячи підготовку до нашого уроку, ми проаналізували слова, які ми використовуємо у темі «Лікарські рослини» та з’ясували, що навіть дорослі люди часто роблять помилку, неправильно ставлять наголос та вимовляють слова таким чином:

«лікарські рослини». Ми звірили таке промовляння зі словником та надаємо наступну довідку:

Слова «лікарський» і «лікарський» – не тотожні, не синоніми, а слова, різні за значеннями, а саме:

Лікарський – це той, який стосується саме лікаря, або належить лікареві, або пов'язаний з лікарем та лікуванням (наприклад, лікарська рецепт, лікарський капелюх, лікарська кабінет і н.ін.)

Слово лікарський словник тлумачить як той, який має лікувальні властивості (лікарські рослини, лікарський напій).

Вчитель. Ми не можемо говорити про лікарські рослини, якщо не уявляємо їхнього значення в житті людини. А тому час запросити до слова вчительку біології.

Вчителя біології надає відомості про лікарські рослини, умови їх росту та живлення, їх поживну цінність. Вона також демонструє школярам наукову літературу, що описує лікарські рослини (використовуючи інформаційні технології), а також використання в народній медицині. Веде бесіду про те, які лікарські рослини є у дітей на столах, показує ілюстрації, фотографії.

Вчитель. – Запрошуємо до слова наших науковців-дослідників. Просимо доповісти про результати своєї роботи, а група лікарів-цілителів та група післярів-фольклористів будуть доповнювати вашу доповідь

Школярі демонструють лікарську рослину – звіробій, розповідають народну легенду.

Вчитель. Майже усі люди та усі народи на землі мають свої рослини-символи. У канадців – така рослина – клен, що відображений навіть на прапорі цієї країни, у японців – сакура, а у нас, українців, – верба і калина. Калину ми сприймаємо як символ рідної землі – України, і символ кожної родини, символ вірності, а також символ жіночості – краси і здоров'я.

Учні демонструють віночок з калини, розповідають про цю рослину, а також про її лікувальні властивості.

Вчитель. Зразків народної творчості – легенд, пісень, віршів, про калину так багато, що й не перерахувати.

Учні співають пісні про калину, а також про інші лікарські рослини

Хвилинка поезії. Учні читають вірш про конвалію та ромашку

Вчитель. А тепер пригадаймо, що росте на наших городах? Підказую: білий, круглий, соковитий,... (Учні одразу називають *капусту та розповідають, які страви готують з неї в їхніх родинах*)

Вчитель. З цим овочем також пов'язані обряди та звичаї. Ось вам приклад: коли я була маленькою, напередодні Різдвяних свят, саме на Святий вечір, в кожній родині на столі стояла капуста. Маленькі діти повинні були поводитись тихенько, і тричі повторити на запит батьків:

- Їжте, діти, капусту!
- Не хочемо!
- Ну, коли не їсте, то нехай влітку й гусінь не їсть! – промовляли господині, і тільки після цих слів можна було дітям їсти.

Всі люди вірили, що після такого обряду капуста влітку виросте цілою і соковитою.

З покоління в покоління передається в Україні досвід целительства. Згадайте, як часто нам доводиться чути народні назви лікувальних рослин і дивуватись, як влучно їх називали наші предки, які знали цілющі властивості таких рослин. Ось, наприклад, порівняйте:

айр – це ангельське зілля; алтей – купчиха, калину – порівнювали з нареченою, а конвалію – з божими дзвіночками... Можете продовжити?

Учні називають лікарські рослини

Вчитель. А чи знаєте ви поета, письменника, композитора, який написав твір про квітку? Які з них є лікарськими рослинами?

Учні відповідають, виконують пісні, у яких використовуються назви квітів і трав.

Учениця. А я можу розповісти, коли потрібно збирати лікарські рослини. В Україні здавна запровадили спеціальний день – на Симона Зілоота, який святкували 23 травня. Цього дня наші предки ходили по лісах, полях, збираючи лікарське зілля. Рослини, зібрані саме в цей день, вважали найкориснішими. Зібрати їх потрібно було то того часу, коли сяде сонце. Люди підходили до рослин, ставали обличчям до сонця, молилися, хрестилися, а потім поверталися на захід, зривали рослину та наказували:

Мати Божа ходила,
Зілля родила,
Відром поливала,
Нам на поміч давала!

Учениця. В українському фольклорі є свої покровителі рослин – ними здавна вважали святого Юрія, святого Миколая (весняного), а також святого Онуфрія. Саме в цей день молоді жінки й дівчата йшли в поле збирати маки та волошки, а потім прикрашали ними святі образи.

Учениця. Ми знаємо, що чарівних властивостей набували квіти і трави у ніч на Івана Купала, але для того, щоб зілля набуло чарівних властивостей, зібрати його потрібно було саме вночі, а вдень – тільки до полудня. Інакше трави втрачали зілля свою чарівну силу. Люди поспішали, крадучись, щоб ніхто не бачив. Старенькі бабусі – збирали зілля задля миру й злагоди в родині; молоді жінки – трави для купелю дітей, а також для того, щоб відвести від дітей хворобу та нечисть.

Зібрані трави господині зазвичай святили на свята Маковея та Спаса у церкві. А потім сушили їх та зберігали, вішаючи під сволок.

IV. Підсумок уроку

Вчитель. Підводячи підсумок уроку, вчителю доцільно провести конкурс або вікторину «Вгадай лікарську рослину».

Наприкінці уроку всі слухають аудіозапис пісні «Три поради» та підспівують.

Отже, тема «Традиції та народні знання українців» має своє відображення, майже у всіх навчальних предметах початкової школи.

РОЗДІЛ III. Експериментальна перевірка використання традицій та народних знань українців у вихованні молодших школярів

3.1. Організація експериментальної роботи

Експериментального дослідження проводилося на базі Херсонської гімназії №6 Херсонської міської .

Метою дослідно-експериментальної роботи було розробка і апробація використання народної педагогіки, традицій та знань українців в освітньому процесі початкової школи. На першому-констатуючому етапі здійснювався попередній моніторинг можливостей початкової школи з метою подальшої побудови педагогічної системи, яка включала в себе використання народної культури, традиційної та народних знань українського народу.

Основним завданням другого - формувального етапу дослідження стало створення й апробація розвивальної програми та методики використання в навчальній і позакласній роботі народних традицій та знань українців. Практично запроваджувалися нові форми методичної роботи, що зачіпають зміст навчальної та позакласної роботи.

На третьому - узагальнюючому етапі створювався опис діючої моделі виховання дітей із пріоритетним традиційним напрямом у вихованні дітей молодшого шкільного віку.

До експерименту були залучені учні 2 А (26 учнів) та 2 Б класів(26 учнів).

Під час проведення констатувального експерименту для вивчення рівня знань про традиції та народні знання українців у молодших дошкільнят, дітям було запропоновано анкетування. Анкета складалася з 10-ти запитань.

Анкета для молодших школярів на виявлення рівня знань про традиції та народні знання українців.

1. Які традиції українського народу ви знаєте?
2. Назвіть страви української народної кухні
- 3 Назвіть 1-2 свята народного календаря українців.
4. Назвіть елементи українського народного костюма:
 - а) жінки;
 - б) чоловіка.
5. Назвіть 2-3 народні прикмети.
6. Назвіть ь 2 українських прислів'я про батька й матір або родину.
7. Назвіть 1-2 українські народні ігри;
8. Які народні казки та їх героїв ви знаєте?
9. Які лікарські трави та рецепти чаїв з них ви знаєте?
10. Назвіть найдавнішим способом рахунку українців.

Відповіді учнів на запитання анкети були різними. Найбільше викликали труднощі запитання: № 1, 4, 7, 10 Ті учні, які відповідали на запитання №6, наводили більше прикладів прислів'їв про працю, людські чесноти та вдачу людей.. На запитання 3, про народні свята учні називали найвідоміші свята Великдень, Масляна, Різдво, Іван Купала. Проблем не виникло з відповідями на 2 та 8 питання. Усі учні на достатньому рівні обізнані з українськими стравами та знають народні казки і їхніх героїв. Зацікавлення визвало 9 питання, проте дехто з учнів ніколи не пробували чай з лікарських рослин, бо при застуді батьки лікують їх таблетками та мікстурами. Питання 5 зацікавило учнів, але спостережень за прикметами та їх обговорення велось тільки у 2 сім'ях учнів , в яких жили бабусі та дідусі і змогли пояснити значення народних прикмет.

Інтерпретація результатів проводилася в такий спосіб:

високий рівень - учні мають систематичні знання про народну культуру, можуть назвати народні ігри, прислів'я, приказки, обряди,

знають народні ігор та народні свята, знають страви народної кухні, можуть назвати елементи українського костюму можуть назвати народні прикмети їм присвоювалося 3 бали.

середній рівень - характеризується відсутністю системних знань про народну культуру, мають неглибокі знання про традиції та народні знання українців, їм присвоювалося 2 бали.

низький рівень - це коли учні не мають знань про народну культуру, не грають у народні ігри, не знають народного фольклору: прислів'їв, приказок, народних свят, не можуть назвати прикмети та елементи одягу українців тощо, їм присвоювався 1 бал.

Після опрацювання даних, було отримано такі результати:

- високий рівень - 4 особи (15%);
- середній рівень - 13 осіб (50%);
- низький рівень - 9 осіб (35%).

Дані поміщені в таблицю 2.1.

Таблиця 3.1.

Рівні знань про традиції та народні знання українців

Імена учнів	Результати тестового опитування
1. Єгор А., Данило Г., Маріанна Р., Фіруз У.	мають систематичні знання про народну культуру, можуть назвати народні ігри, прислів'я, приказки, обряди, знають народні ігри та народні свята, прикмети та елементи народного костюму.

<p>2. Юрій Б., Тимофій І., Вадим К., Дмитро К., Микита К., Мишко М., Даша М., Лера С., Даня Т., Ігор Х., Ельвіра Ш., Олександр Ш., Анастасія Я.</p>	<p>відсутні системні знання про народну культуру, традиції та народні знання, мають неглибокі знання культури свого народу.</p>
<p>3. Максим Г., Єгор К., Сергій М., Лера П., Микита П., Семен Х., Степан Х.</p>	<p>не мають знань про народну культуру, традиції та народні знання, не грають у народні ігри, не знають народного фольклору: прислів'їв, приказок, народних свят.</p>

Розподіл молодших школярів 2 А класу залежно від рівня знань про традиції та народні знання українців відбито нижче на діаграмі 3.1.

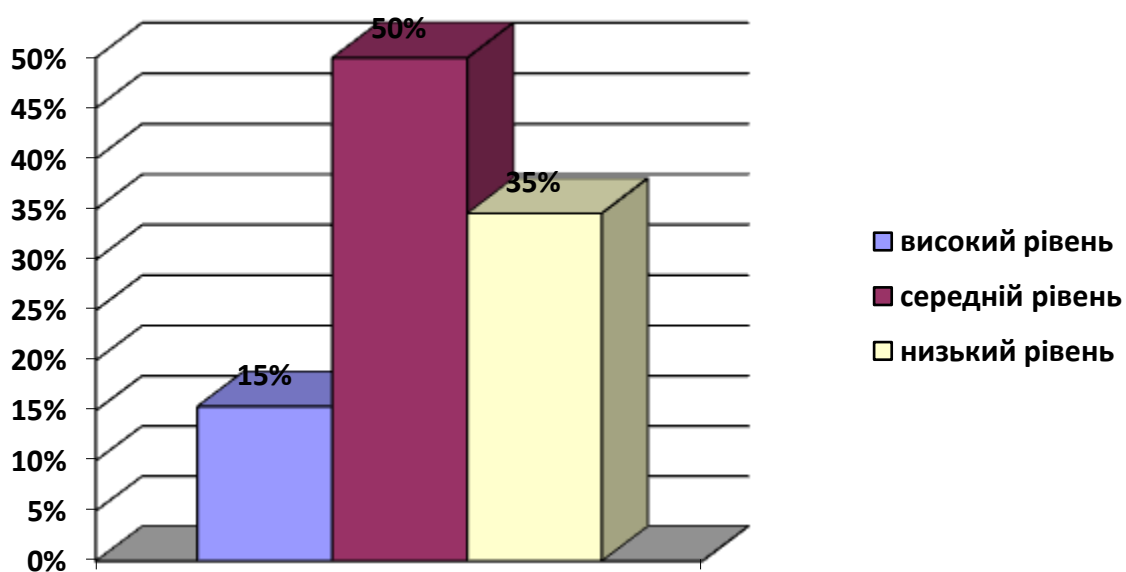

Рис.3.1. Рівні сформованості знань про традиції та народні знання українців в учнів 2А класу на констатувальному етапі.

Таку саму роботу було проведено і в контрольній групі 2 Б класі. На час проведення експерименту в класі були присутні 26 осіб. У результаті проведеного тесту було отримано такі результати.

- високий рівень - 7 осіб (27%);
- середній рівень - 15 осіб (58%);
- низький рівень - 4 особи (15%).

Таким чином, у досліджуваному класі спостерігаються середній рівень сформованості знань молодших школярів про традиції народної педагогіки, що становило 50% від загальної кількості дітей досліджуваного класу. Відсоток сформованості знань в експериментальній групі нижчий за контрольну групу.

Розподіл молодших школярів 2 Б класу залежно від рівня знань про традиції та народні знання українців відбито нижче на діаграмі 3.2.

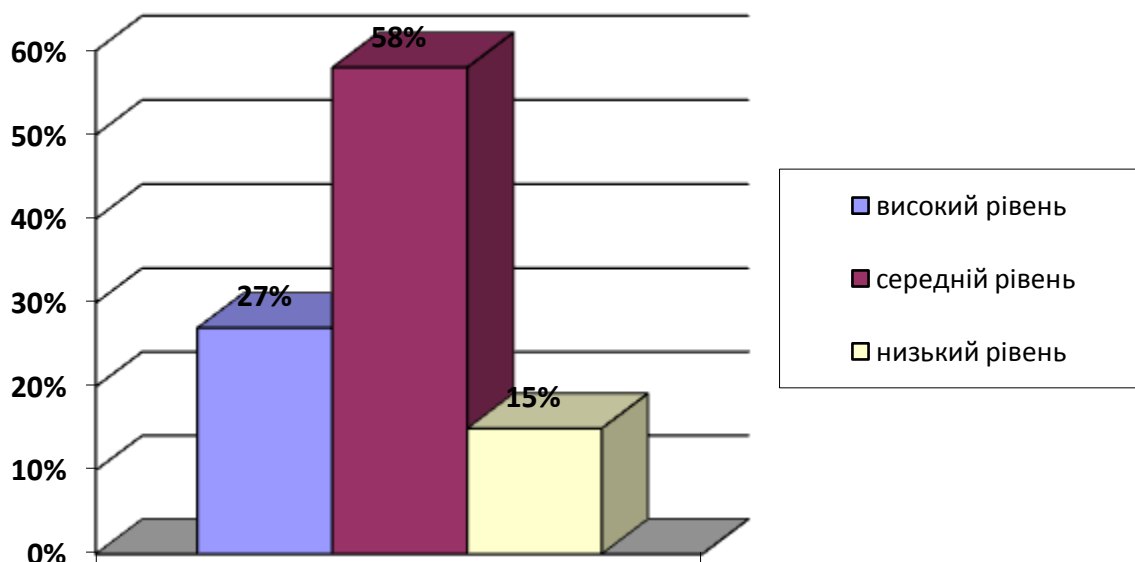

Рис.3.2. Рівні сформованості знань про традиції та народні знання українців в учнів 2Б класу на констатувальному етапі.

3.2. Формувальний експеримент з теми дослідження.

Для підвищення рівня знань молодших школярів про традиції народні знання українців було проведено такі уроки та позакласні заходи: (див. додатки)

1. Позакласний захід. Гра-подорож «До країни народного мистецтва».
2. Класна година «Великдень - свято християнських родин».
3. Урок літературного читання «Малі фольклорні жанри».
4. Урок позакласного читання «Мама – найдорожча, люба, добра, мила».
5. Урок з ЯДС дослідницький проєкт «Симфонія осені».
6. Урок технології «Народні промисли». Робота з текстильними матеріалами. Виріб: кукла мотанка

На позакласному заході «Культура і традиції українського народу» з учнями було проведено бесіду на тему: «Краса української природи в традиціях та народних знаннях».

Учитель:

У чому ви бачите красу української природи?

Настя Я.:

Рідні простори, красиві , могутні дуби, стрункі смереки, білі берези, ліси, поля. Багато красивих квітів. Я люблю дуже волошки й ромашки. Плести вінки. Красиво виходить.

Лера П.:

Рідні простори, красиві пейзажі, ліси, поля. Я люблю дуже волошки і ромашки (повторила відповідь Насті Я.).

Єгор А.:

Українська природа дуже красива, відображення її краси можна знайти в картинах, казках. Художники малюють різні пори року. Багато загадок про природу.

Учитель:

Молодець, Єгор.

Вадим К.:

Українська природа красива. У кожному краї своя краса.

Учитель:

Чи вважаєте ви її красивою, чому?

Мілена З.:

Так, вважаю українську природу красивою, особливо влітку.
Багато красивих лісів, квітів на луках та в степу.

Влад К.:

Наша природа красива, як узимку, так і влітку. У кожному пору року по-своєму.

Даша М.:

Я люблю українську природу, мені більше подобається весна, я навесні народилася, і мені подобається пробудження природи. Немов усе прокидається від глибокого сну: зеленіють дерева, розпускаються проліски та інші первоцвіти.

Учитель:

Що таке пейзаж?

Мишко М.:

Важко відповісти.

Фіруз У.:

Картина, де намальована природа.

Єгор А.:

Зображення природи.

Учитель:

Яких художників пейзажистів ви знаєте?

Учні відповіли хором:

Микола Пимоненко.

Учитель:

Які картини М.Пимоненка ви знаєте?

Мишко М.:

Не знаю.

Вадим К.:

Перед грозою, Жнива в Україні.

Настя Я.:

Жнива в Україні, Вечоріє.

Учитель демонструє макет української хати.

Давайте згадаємо елементи української хати?

Вадим К.:

піч, дах;

Даша М.:

колиска, скриня;

Єгор А.

орнамент, рушники.

Учитель:

Які свята відзначали в Україні?

Сашко Ш.

Я знаю Масляну, печуть багато млинців, спалюють опудало, ми завжди ходимо всією сім'єю на це свято.

Дарія М.:

Великдень, коли фарбують яйця в різні кольори, печуть паски.

Владислав К.:

Багато хто вже відповів, які свята відзначали в Україні, ще я знаю свято Проводи осені - Ярмарок.

Учитель:

Які народні прикмети ви знаєте?

Даня Т.

Жовте листя обпадає повільно - мороз настане не скоро. Ми з батьками часто гуляємо парком і спостерігаємо за листопадом. Увечері

голосно цвіркочуть коники - на добру погоду. У бабусі в селі кожного вечора прислухаємося до сюрчання коників.

Анастасія Я.

Моя бабуся каже, що як на Новий рік падає сніг, то будуть гриби рости. А ще знаю, що садові нагідки до дощу закривають квітки.

Микита П.

Не знаю, батьки про це не розповідали. Забув, що говорили на уроках.

Під час цього заходу склалася група зацікавлених дітей, які брали активну участь у бесіді, відповідали на запитання, уважно слухали і ставили свої запитання. До цієї групи належать Єгор А., Настя Я., Вадим К., Влад К., Фіруз У., Даша М., Мілена З., Даня Т., Настя Я. Але також були учні, які були не активні під час заняття. Вони не відповідали на поставлені запитання, але слухали розповідь учителя та виконували завдання наприкінці заняття.

Особливо цікавим для учнів був урок технології, на якому учні своїми руками створювали ляльку мотанку.

На початку уроку дітям було запропоновано вислухати невелику розповідь про історію походження ляльки мотанки, який підготувала Даша М. Потім, учні за допомогою підручника познайомилися у яких регіонах України, які ляльки виготовляють.

Після цього учні намітили план роботи і розпочали виготовлення ляльок. Під час цього уроку всі учні були захоплені роботою. Діти на уроці ставили різні питання. Наприклад такі як:

- Влад К. Чому всі ляльки не мають обличчя?
- Мілена З. Чому заборонено зашивати на ляльці голкою ?
- Єгор А. Коли з'явилася найперша лялька мотанка?

Настя Я., підготувала розповідь про те, як виготовлення ляльки мотанки пов'язано з місячним календарем, а саме:

Мотанки робили жінки, використовуючи місячний календар:

- на повний Місяць ляльку мотали з метою захисту;
- на спадний — від хвороб і невдач;
- у фазі росту — для досягнення гарного результату в будь-яких справах.

Заборонялося мотати в п'ятницю та неділю, адже ці дні належать богині жіночої працелюбності й рукоділля Макоші.

У кінці уроку вчитель у підсумковій бесіді задала таке питання:

За якими ознаками можна впізнати справжню мотанку ?

Темофій І.

Лялька виготовляється без використання швів.

Ігор Х.

Заготовку голови обмотують хрест на хрест нитками, символічно зображуючи лице ляльки.

Елтіра Ш.

Ляльки формують з невеличкого клаптика тканини, в середину якого вкладають кульку з ниток, інших клаптиків, вати чи трав;

Семен Х.

Лялька повинна мати хрестоподібний вигляд.

Урок дітям дуже сподобався, бо на ньому учні дізналися не тільки про ляльку мотанку та особливості її виготовлення, а й про народну ботаніку, народну медицину та прикмети українців.

На уроці з позакласного читання на тему «Мама- найдорожча, люба, мила» ми використали прийоми «Ажурна пилка» та «Мікрофон» для посилення знань про материнську любов та відданість. Під час прочитання легенди про сфінкса Наталени Королевої «Наймогутніше слово» учні залюбки брали участь у дискусії про материнську любов, про відношення дітей до батьків, про повагу і шану до своїх найрідніших людей. Учні підбирали прислів'я і приказки про маму, батька, сім'ю. Розказували про традиції шанування батьків та старших у своїх родинах.

Доцільною формою отримання знань про народні знання українців їхні звичаї та традиції є уроки-проекти. Нами було проведено такий дослідницько-пошуковий проєкт на уроці ЯДС з теми «Симфонія осені».

Учні були поділені на 4 команди. Команда «Народознавці» вивчала народні прикмети пов'язані з осінню, досліджувала різні назви місяців осені, добирала прислів'я і приказки, сліdkувала за небесними світилами та готувала розповідь про уявлення наших предків про них. Група малювала малюнки до класного куточку, проводила каліграфічні хвилинки, готувала повідомлення.

Команда «Ековарта» збирала рецепти корисних українських страв та чаїв, які вживали раніше та вживають зараз українці. Група готувала інформаційні хвилинки, розробляла слайди, виготовляла листівки.

Такі уроки, ще раз підтверджують, що роль народних знань українців дуже велика у моральному та національному вихованні дітей. Наприкінці уроку було проведено виставку робіт та аналіз робіт.

Вплив народної педагогіки на виховний процес у освітніх установах та використання народних традицій величезні.

Побудова освітнього процесу за принципами народної педагогіки та використання народних знань українців їх обрядів і традицій у навчальних програмах, вирішує одну з найважливіших проблем сучасної школи – збереження своєї культури та ідентичності та толерантності до інших культур і народів. Народні традиції розширюють кругозір дітей, збагачують їх мислення безліччю конкретних відомостей про обряди, традиції, народні знання, життя в гармонії з природою. Народні традиція - стійкі зразки і правила поведінки, що історично склалися, погляди, смаки, звичаї, звички будь-якого етносу, свідомо передані від покоління до покоління, що забезпечують етносу спадкоємність його культури і підтримують його єдність. Народні традиції, звичаї та знання українців є найважливішим засобом, що забезпечує організацію та суб'єктивне формування етнічної спільності, її індивідуалізацію.

3.3. Аналіз результатів експериментальної роботи

Результати проведеної роботи було виявлено на третьому етапі– контрольному. У ході проведеного анкетування (те саме анкетування, що і на констатуючому етапі) в контрольній групі були отримані такі результати.

Розподіл молодших школярів 2 Б класу залежно від рівня знань про традиції та народні знання українців відбито нижче на діаграмі 3.3.

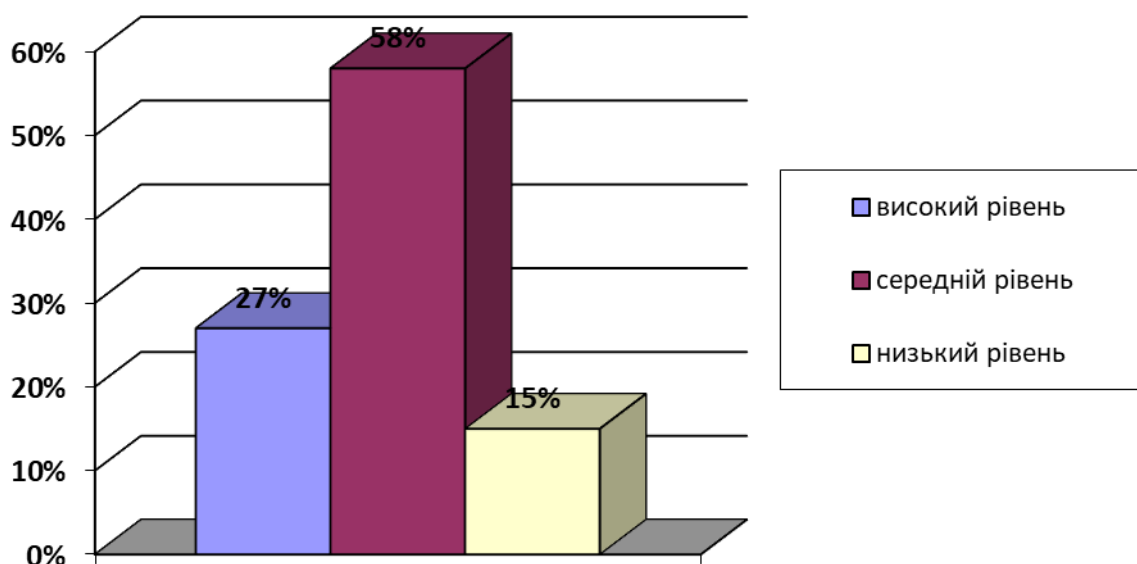

Рис.3.3. Рівні сформованості знань про традиції та народні знання українців в учнів 2Б класу на контрольному етапі.

Як бачимо з результатів опитування рівень знань у контрольному класі про традиції та народні знання українців залишився майже незмінним.

Під час проведення опитування - анкетування в експериментальній групі, були отримані такі результати:

- високий рівень - 5 людини (19%);

- середній рівень – 14 осіб (54%);
- низький рівень – 7 осіб (27%).

Розподіл молодших школярів 2 А класу залежно від рівня знань про традиції та народні знання українців відбито нижче на діаграмі 3.4.

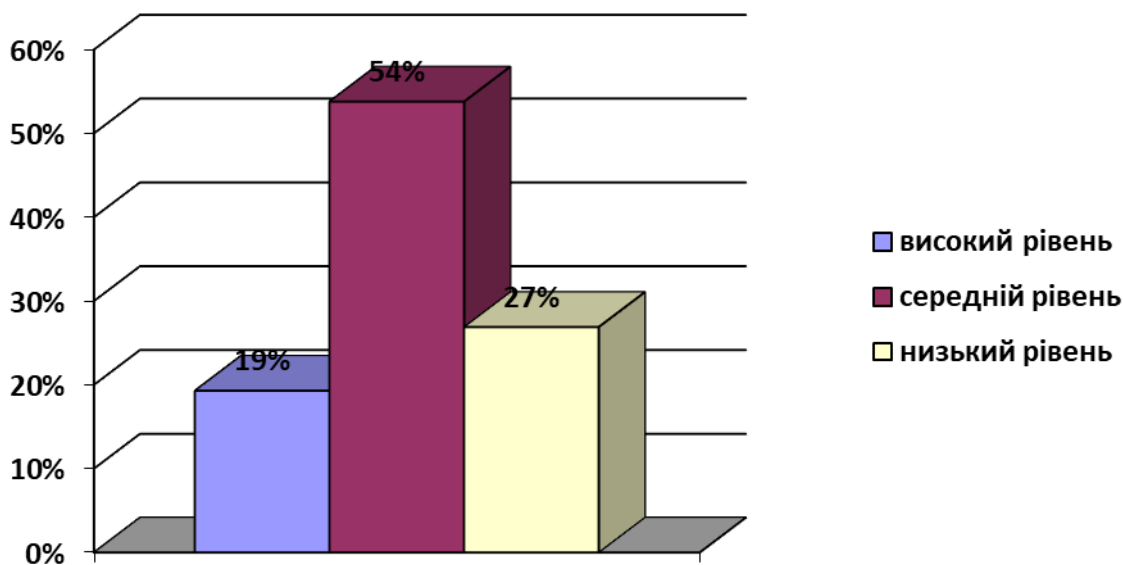

Рис.3.4. Рівні сформованості знань про традиції та народні знання українців в учнів 2А класу на контрольному етапі.

Єгор А., Даня Г., Маріанна Р., Фіруз У., Влад К. - мають систематичні знання про народну культуру, можуть назвати народні ігри, прислів'я, приказки, обряди, знають народні ігри та народні свята.

Юра Б., Тимофій І., Вадим Д., Діма Д., Микита Д., Мишко М., Даша М.,

Лера С., Микита П., Даня Т., Ігор Х., Ельвіра Ш., Сашко Ш., Анастасія Я. - відсутні системні знання народної культури, мають неглибокі знання культури свого краю.

Мишко Р., Єгор К., Сергій М., Лера П., Сашко Х., Семен Х.- не мають знань про народну культуру, не грають у народні ігри, не знають народного фольклору: прислів'їв, приказок, народних свят.

Загалом на діаграмі видно зміни, що сталися в експериментальному класі.

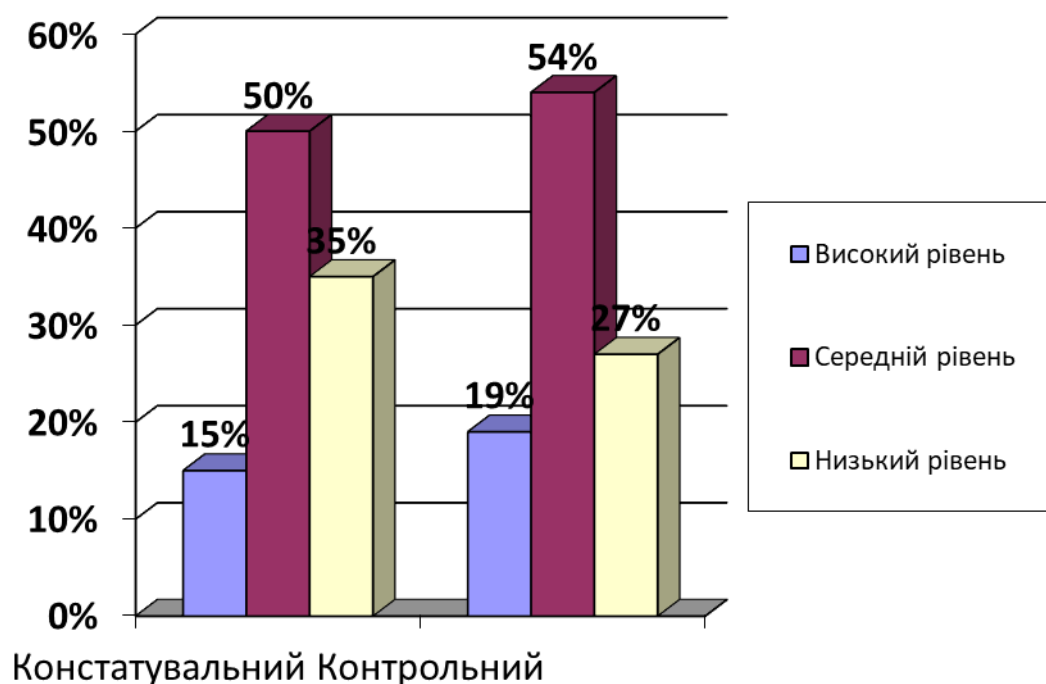

Рис.3.5. Порівняльна діаграма рівня сформованості знань про традиції та народні знання українців в учнів 2А класу на констатувальному та контрольному етапах.

Так, в досліджуваному класі після проведення контрольного анкетування підвищився як середній рівень знань молодших школярів про традиції та народні знання українців, який склав 54% від загальної кількості дітей в досліджуваному класі, так і високий рівень знань молодших школярів про традиції та народні знання українців (19%).

З вище викладеного можна зробити висновки про те, що у освітньому процесі початкової школи треба застосовувати засоби народної педагогіки, знайомити з традиціями народної культури, традиціями та народними знаннями українців. Народну педагогіку створив народ, педагогічна теорія її тільки вивчала, взаємодіяла з нею і синтезувала її. Проте, народна педагогіка, народна культура досі не зайняла належного їй місця в загальній системі педагогічних досліджень. Між тим і сьогодні у будь-якій сім'ї виховання базується, передусім, на основі накопиченого життєвого виховного досвіду цієї сім'ї та виховних і культурних традицій усього народу..

У пам'ятках народної педагогіки, у традиціях, народних знаннях втілена вдача народу, уявлення про майбутнє, поро прекрасне та вічне. Вивчення традицій та народних знань українців заслуговує на більш уважне ставлення, всебічне та глибоке вивчення, творче використання матеріалу та пам'яток народної творчості та народних знань.

Народне виховання – це суспільне виховання. Протягом усієї історії людина була і залишається об'єктом та суб'єктом виховання. Накопичений століттями досвід виховання разом із емпіричними знаннями, перевіреними практично, становить ядро народної педагогіки та формує життя сучасної людини в новому трансформуючому світі.

Ми вважаємо, що одним із таких засобів виховання є народна культура. Вона має пізнавальну, розвивальну, розважальну, діагностувальну, коригувальну та інші виховні функції, вона може слугувати одним із засобів залучення дітей і підлітків до народних традицій та знань українців, що в свою чергу, є найважливішим аспектом виховання духовності, формування системи морально-естетичних, загальнолюдських цінностей.

Без самоповаги немає моральної чистоти і духовного багатства особистості. Повага до самого себе, до своїх предків, до свого народу, відчуття честі, гордості, гідності - це основа, на якій формуються почуття любові до своїх батьків, своєї землі, історії, культури свого народу та велике і святе почуття ПАТРІОТИЗМ.

ВИСНОВКИ

У процесі роботи над дослідженням ми дійшли таких висновків:

1. Засвоєння традиції, як безперервне поширення соціокультурного досвіду, що забезпечує освіта в школі, вимагає особливо організованого і цілеспрямованого процесу. Тому зміст, форми і методи, спрямовані на залучення учнів до національно-культурної спадщини свого народу, повинні пронизувати всю організацію діяльності загальноосвітнього навчального закладу.

Система народних знань є важливою частиною традиційної побутової культури, а це раціональні відомості з різних галузей знань, які люди здобули сотні років праці. До цих знань входять: народна медицина, ветеринарія, народний календар і метеорологія, народна астрономія, народні професійні та промислові знання тощо.

2. Під час роботи над дослідженням нами були проаналізовані програми НУШ для 4 класу на предмет використання матеріалу з теми «Традиції та народні знання українців». Ми дійшли висновків, що майже на всіх навчальних предметах є місце для застосування знань з теми «Традиції та народні знання українців».

3. У ході роботи над дослідженням було підтверджено гіпотезу а саме: що ефективними методами та формами використання в освітньому процесі початкової школи знань про традиції та народні знання українців можуть бути: бесіди, розповіді, дискусії, виховні години, конкурси, вікторини, уроки- проекти, інтерактивні техніки.

4. Після проведення комплексу занять рівень знань молодших школярів про традиції та народні знання українців значно збільшилися в процентному значенні в порівнянні з результатами проведення вхідної діагностики. Високий рівень сформованості знань молодших школярів про традиції та народні знання українців продемонстрували 5 осіб (19%) від загальної кількості дітей, середній рівень – 14 осіб (54%) і низький рівень показала тільки 7 осіб (27%) .

Отже, збільшення в результатах, отриманих в ході діагностики, яка про-водилася після апробації комплексу занять, дає можливість стверджувати, що обрана нами методика є ефективною під час опанування знань молодших школярів про традиції та народні знання українців.

Мета дослідження досягнута, весь практичний і теоретичний матеріал буде використаний в подальшій педагогічній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булашов Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: космологічні українські народні погляди та вірування. К: Довіра, 1992. 414 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. К.: Оберіг, 1991. Т.1. 448 с.
4. Герчанівська П. Українська народна культура. К: Університет «Україна». 2011. 426с.
5. Гуркін Г. Традиції і звичаї українців. Х: Торсінг плюс.2008. 95с.
6. Дяченко Т. Ставлення до природи у дітей східних слов'ян // Шлях освіти. 2002. № 3. С. 49–53.
7. Дяченко Т. Ставлення до природи у дітей східних слов'ян. Шлях освіти. 2002. № 3. С.49-53.
8. Енциклопедія сучасної України. <https://esu.com.ua/>
9. Енциклопедія українознавства. К: 1994. 400 с.
10. Етнографія України / За ред. С.А.Макарчука. Львів: Світ, 1994. 520с.
11. Етнографія українців: навч. посібн. / за ред. проф. С. Макарчука, 3-тє вид., доп. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 711 с.
12. Жаркова І. Теоретичні засади формування природничих знань дієво практичного характеру у молодших школярів // Проблеми педагогічних технологій. Вип. 2. Луцьк: Волинська друкарня, 2003. С. 51-54.
13. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. К: АТ „Обереги”, 1994. 528 с.
14. Кіт Г. Українська народна педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: ПП “Едельвейс і К”, 2008. 302 с.

15. Кононенко П. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів: українознавство 1-4 класи . Мін-во освіти і науки України ; Наук.-дослід. ін-т українознавства. Київ : РАДА, 2008. 48 с.
16. Килимник С. Український рік у народних звичаях. Вінніпег. Торонто:1994.178с.
17. Кузь В. Основи національного виховання. Умань: 1993. 108 с.
18. Кузь В. Педагогіка народного календаря . Умань: 1993. 204с.
19. Культура і побут населення України. К: Либідь, 1991. 232 с.
20. Лобановська О. Вчити розуміти природу // Початкова школа. 1998. № 6. С. 23-25.
21. Лозова В. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / Харк. держ. пед. ун. ім. Г.С. Сковороди. 2-ге вид., доп. Х: О.В.С., 2000 123 с.
22. Любар І. Народ завбачує погоду. К.: Знання, 1990. 32 с.
23. Лановик М. Українська усна народна творчість. К: Знання-Прес, 2001.с.57.
24. Мелаш В. Екологія для молодших школярів // Початкова школа. 2001. № 5. С 22-25.
25. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу: історично-релігійна монографія. К:1994 182 с.
26. Народний календар і національна система виховання / Основи національного виховання / За ред. В. Г. Кузя. Умань: 1993. С. 25–27.
27. Народні прикмети. Мова квітів. Символіка кольору. К: Глобус, 2011. 18 с.
28. Наумко В. Культура і побут населення України. К: Либідь, 1993.186с.
29. Огієнко І. Українська культура. К: Довіра, 1992.53с
30. Парнюк М. Народні прикмети і передбачення. К: Наукова думка, 2005. 130 с.

31. Пономарьов А. Українська етнографія. К: Либідь, 2004. 265 с.
32. Пустовіт Г. Формування особистісного ставлення учнів до природи у психолого-педагогічному контексті // Рідна школа. 2006. № 2. С. 3-6.
33. Русін М. Фольклорні традиції сучасності. К: 2009. 85с.
34. Сапіга В.К. Українські народні свята та звичаї. К: Знання. 2013. 324с.
35. Сиваченко М. Сторінки української літератури і фольклористики. – К: Наукова думка, 2000 176 с.
36. Скуратівський В. Місяцелік: Український народний календар. К: Мистецтво, 1993. 208 с.
37. Стельмахович М. Українська народна педагогіка. К: ІЗМН, 1997. 232 с.
38. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О.Я 1-2 клас. [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
39. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О.Я 3-4 клас. [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
40. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р.Б. 1-2 клас. [Електронний ресурс] Міністерство освіти і науки України – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
41. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р.Б. 3-4 клас. [Електронний ресурс] Міністерство освіти і науки України – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
42. Українська усна народна творчість : підручник / за ред. М. Б. Лановик; вид. 3-тє вид. Київ: Знання-Прес, 2005. 591 с.

43. Український педагогічний словник /За ред. С. У.Гончаренко. К:Либідь, 1997.264с.
44. Українське народознавство / За ред. С.П.Павлюка. Львів: Фенікс, 2004. 608 с.
45. Українські народні прислів'я та приказки. Харків: МОСТ-Торнадо, 2002. 320 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Народні прикмети у визначенні погоди пов'язані з тваринами та рослинами

Птахи

Якщо бузьки не відлетіли до Покрови - на теплу зиму.

Ворони неспокійні на гніздах - на негоду.

Ворони гуртом пасуться - на сльоту.

Ворони сидять на нижніх гілках дерев - буде вітер.

Голуб, відпочиваючи, ховає одну ніжку в пір'я - чекай різкого похолодання.

Галки збираються великими зграями і сильно кричать - на ясну погоду й мороз.

Горобці сидять з розпущеним пір'ям - на дощ.

Якщо гайвороння кряче на Петра Вериги (29 січня) - на метелицю.

Туркоче горлиця - цього дня дощу не буде.

Дрозди перед негодою кричать.

Журавлі літають низько - на негоду.

Жайворони високо в небі довго співають - на погоду, а якщо зранку вони мовчать - чекай дощу.

Зозуля кує на сухому дереві - похолодає.

Зяблик відлітає - до похолодання.

Кажани літають після заходу сонця - на теплу, ясну погоду.

Кури рано всідаються на гнізда - на мороз, і чим вище, тим він сильніший.

Якщо кури не ховаються від дощу - він ітиме недовго.

Ластівки літають високо - на гарну погоду, а низько - на дощ.

Півні дружно співають - на відлигу.

Птахи дружно вертаються з вирію - на тепло.

Снігур співає - на сніг, завірюху.

Сова кричить - холод віщує.

Синиці починають зранку пищати - вночі буде мороз, ховаються під дах - на хуртовину.

Сорока літає поблизу житла й лізе під стріху - буде завірюха.

Сичі вночі кричать - на дощ.

Тетеруки знімаються з дерев і відлітають із відкритих місць у глиб лісу - чекай бурі.

Якщо фазани ховаються в кущах - буде дощ і вітер. Коли ж ввечері всідаються на гілках дерев - буде суха і тиха ніч.

Чайки залишаються на березі і з писком бродять серед прибережних скель чи піщаними мілинами - скоро буде шторм.

Чаплі голосно кричать у польоті - на гарну, ясну погоду.

Шуліки кружляють у повітрі і протяжно кричать - перед негодою.

Комахи

Ранній виліт бджіл - ознака теплої весни.

Якщо бджоли до Покрови (14 жовтня) заліпили зовсім лотки - на сувору зиму.

Бджоли сидять на стінках вуликів - на велику жару.

Гедзі особливо злі перед дощем.

Поява комарів-товкунців у жовтні - на м'яку зиму.

Комарі та мошки в'ються стовпом у повітрі - на гарну погоду.

До пізньої ночі сюрчать коники - ранок буде тихий, сонячний.

Перед дощем метелики ховаються серед сухого галуззя, в дуплах дерев.

Якщо навколо мурашника кипить життя - дощу не передбачається.

Перед сльотавою, вітряною погодою мухи сидять нерухомо.

Якщо оси гніздяться на землі в сінокіс - буде сухо, а якщо на деревах - то будуть дощі.

Якщо зранку з'явився павук і нема роси, то це вірна ознака близької негоди.

Павук сидить, забившись у середину павутини, - на дощ, а плете нові павутини - на гарну погоду.

Світлячки вночі світяться особливо яскраво - завтра буде погожий день.

Весною багато хрущів - літом слід чекати засухи.

Мовчить цвіркун - на дощ, а дуже сюркоче пізно ввечері - завтра буде гарна днина.

Ссавці

Білка мостить гніздо низько - на морозну зиму, високо - зима буде теплою.

Кричать бурундуки перед грозою.

Вівці стукаються лобами - на сильний вітер.

Жаби стиха покумкують - на дощ, голосно кричать - на хорошу погоду, мовчать - перед похолоданням.

Жаби не співають на болоті - буде мороз.

Жаби завелися дуже гучним хоромом - на дощ.

З'явився в саду заєць - буде зима сувора.

Перед негодою кіт тягнеться до води і п'є її більше звичайного.

Якщо корови ввечері особливо жадібно скубуть траву, завтра чекайте дощу; худоба збивається до купи - на негоду.

Перед дощем корови збавляють молоко.

Кроти нагрібають високі купки - треба чекати поганої погоди.

Миші вилазять з-під снігового насту і бігають - на відлигу.

Миші пищать - на похолодання.

Собака риє землю - на дощ, качається по землі - на негоду, лежить, згорнувшись клубком, - на холод, лежить простягнувшись - на тепло.

Якщо собаки на Петра Вериги (29 січня) качаються по снігу – буде.

Додаток Б

Виховний захід.

Тема. Гра-подорож «До країни народного мистецтва».

Мета: формувати інтерес до народного мистецтва; поглиблювати знання учнів про культурну спадщину України; розширити уявлення про Україну як спільноту гідних працьовитих людей; формувати в учнів вміння бачити та цінувати красу, зміцнювати почуття національної гордості, повагу до звичаїв і традицій рідного краю; розвивати образне мислення; активізувати творчу ініціативу, увагу, фантазію; виховувати любов до рідного краю, бажання вивчати минуле, берегти та примножувати традиції українського народу.

Цілі.

Учні знатимуть: ремесла, якими володіли українці; особливості культури рідного краю; традиції українського народу.

Учні вмітимуть: розрізняти особливості певних видів народного мистецтва; цінувати все те, чим багатий український народ.

Обладнання: назви зупинок, мультимедійна презентація, відео «Українські хати», кросворд, матеріали для роботи в парах, картини Катерини Білокур, ілюстрації по темі, виставка виробів мистецтва.

Методи, прийоми, форми роботи: стимулювання інтересу до навчання (пізнавальна гра), словесні (розповідь, бесіда,), наочні (демонстрація виробів мистецтва, презентація), робота в групах, робота в парах.

Хід заходу

I. Мотиваційний етап.

1. Вступне слово вчителя.

На землі великій є одна країна:

Гарна, неповторна, красна, як калина.

І живуть тут люди,

Добрі, працьовиті

І скажу, до речі

Ще й талановиті.

2. Повідомлення теми.

- З давніх-давен українська земля славилася народними майстрами. В Україні вміли і ткати, і різьбити по дереву, і вишивати, виготовляли кераміку. Ця майстерність передавалась із покоління в покоління.

- Дорогі учні, сьогодні ми з вами відправимося у подорож до цікавої країни назва якої – «Народне мистецтво». Подорожуючи ми

будемо дізнаватися щось нове, показувати свої вміння, робити відкриття, фантазувати. Чи згодні ви відправитися в дорогу?

Девіз подорожі: *Розуму і серцю маленької дитини – народне мистецтво рідної України.*

Отож, вирушаємо!

Слайд № 1

II. Основна частина.

1. Зупинка «Архітектура».

Слайд № 2

а) Розповідь з переглядом відео «Українські хати».

Із чого для кожного з нас починається Батьківщина? Певно, що починається вона з отчого дому, з рідної хати, де людина з'являється на світ і де вона відходить у вічність. Саме з батьківською домівкою пов'язані найтепліші спогади і почуття кожної людини, до неї лине вона і в щасливі, і в гіркі часи свого життя.

Хата — це символ тепла, затишку, добра і надії, захисту і допомоги. Хата завжди була не просто житлом, вона споконвіку виконувала своє призначення родинного вогнища, де вчили любити рідну землю, батьків, природу.

Народна мудрість говорить, що людина за своє життя має збудувати дім, посадити дерево, виростити дитину. І починати треба саме з будівництва дому.

Колись наші предки, заселяючи нові землі, обирали найкращі, найживописніші місця для зведення осель, де мали жити їхні родини.

Хати у нас в Україні найчастіше будували з дерева, глини, соломи, очерету, лози. Були вони хоч і невеликими, але теплими, чепурними, з вікнами до сонця. Обираючи місце для майбутньої хати, українці дотримувались певних традицій: де любить лежати худоба, там і людям буде добре; якщо на обраному для будівництва місці добре росло жито, то це місце гарне для хати. а ще не можна було зводити хату там, де раніше були поховання; де часто хворіли; на пустирищах, на роздоріжжі, перехресті доріг.

Слайди № 3 – 4

Обсаджували хату мальвами, нагідками, любистком, м'ятою, була вона завжди чисто вибіленою, дуже часто розмальованою.

В хаті було світло й сонячно, тому й називалася вона світлицею. Гордістю кожної оселі була піч — символ домашнього затишку і тепла. Стояла вона в лівому кутку від входу. В печі готували їжу, на ній спали, вона обігрівала хату. За те дуже шанували її в українській родині. Кожна господиня після того, як витопить піч, підмітала її, часто підмазувала білою глиною. Народне прислів'я каже: «Яка піч, така й господиня».

У правому кутку хати оздоблювали святий кут, або покуть. Це було місце для ікон, прикрашених рушниками, пахучими травами і квітами. Поряд стояли стіл, лава.

Слайд № 5

Ліворуч від столу, найчастіше в кутку біля стіни, стояла скриня, де зберігався одяг, рушники, прикраси. Скриня була різьбленою або розписаною орнаментом і тим завжди виділялася серед інших простих селянських меблів. У скриню батьки складали для молодої дівчини-нареченої одяг, постіль, білизну — так званий посаг. Виходячи заміж, молода дружина вивозила скриню з батьківської хати як спогад про своє дівоцтво.

Українську хату в будь-якому регіоні прикрашали рушниками, ряднами, килимами; долівку посипали пахучими травами, аби пахло в ній свіжістю, віяло затишком і теплом.

б) Робота в парах.

- Складіть прислів'я, поєднавши ліву і праву частину. Поясніть їх зміст.

Дорога хата,	там в хаті благодать.
У порожній хаті	там дівка не плетена.
Де мир, там і лад,	де родила мене мати.
Не взявшись за сокиру, сумно спати.	
Де хата не метена,	хати не зробиш.

2. Зупинка «Гончарство».

Слайд № 6

а) *Відгадування загадки:*

Глина в кого ожива?

Творить з нею хто дива?

В нього посуд ніби жар,

Ну, звичайно ж, це.... (гончар)

Слайд № 7

б) *Розповідь про гончарство.*

Гончар – це дуже давня і шановна професія. Раніше в кожному селі був свій гончар. Він знаходив глину у землі і залишав її на дворі, щоб вона вилежалась, її мочили дощі, морозили морози, обігрівало сонце, обдували вітри. А навесні з глини вибирали всі палички і камінці, просіювали її, намочували водою, ліпили виріб. Вже вироблений виріб поливали водою, а потім при високій температурі обпалювали в печі. Сучасні майстри винайшли спосіб прикрашати свої вироби ще до випікання.

Після випікання посуд ставав міцним і дзвінким. Той виріб, який вже обпалили в печі, – називають керамікою. Які ж предмети побуту виготовляли майстри–гончари? (глиняні іграшки–свищики у формі півників, баранчиків, вершників, коників, козликів, різноманітні вази, свічники, посуд – глечики, макітри, горнята–двійнята, тикви, ринки, тарілки, горщики, куманці.

Отже, гончарство – виготовлення посуду та інших виробів із глини.

Слайди № 8 – 9

- Погляньте, який гарний посуд! А чим же майстри прикрашали свої вироби? (Діти пригадують різні види розпису: Опішнянський, Косівський, Петриківський)

Слайд № 10

в) Розгадування загадок.

- Біля тіла – вухо, голови не маю,
Молоко, сметану, квас, добре зберігаю. (Глечик)
- А чи може глечик бути для когось хаткою?
- В яких казках зустрічається глечик?
- В мені мак розтирають, галушки в мене кидають,
Річ потрібна і не хитра, називають всі... (макітра).
- Що можуть готувати в макітрі?
- Майстер в руки мене взяв, на мені намалював,
Листок, квітку, перепілку, бо розписував... (тарілку).
- Як у піч мене несуть, в мене овочі кладуть,
Ще й водичку наливають, у вогонь – і борщик мають! (Горщик)

3. Зупинка «У галереї живопису».

Слайд № 11

а) Повідомлення від учениці про відомих художників України.

Світовою славою українське мистецтво багато в чому завдячує саме творчості народних митців, серед яких — найвідоміші живописці Катерина Білокур і Марія Приймаченко. Відомо, що Катерина Білокур ніколи не робила на полотні попереднього ескізу, навіть загального плану, а починала твір з однієї квітки. Таким чином художниця створювала умови для творчого пошуку. Вона не знала, яким буде її полотно по закінченні, твір народжувався, наче сам по собі. Природний талант української майстрині вражає своєю силою, її твори викликають захоплення навіть у видатних живописців. Про це свідчить подія, що сталася 1954 року на міжнародній Паризькій виставці живопису в Луврі. Цю виставку відвідав Пабло Пікассо. Побачивши твори української художниці, він промовив: «Якби в нас був живописець такого рівня майстерності, ми примусили б заговорити про нього весь світ!».

Слайди № 11 – 12

б) Гра «Відгадай слова».

- Переставте букви і відгадайте, що це за слова, прочитайте їх правильно. Ці слова стосуються образотворчого мистецтва.

Лакаревь (акварель)

Ліпатра (палітра)

Сивожип (живопис)

Гіфарка (графіка)

4. Зупинка «Вишивка».

Слайд № 13

а) Розповідь.

Раніше вважалося, що вишиванню має навчитися змалку кожна українська дівчина. Тож всі україночки росли справжніми рукодільницями. Готуючись до заміжжя, українські дівчата дбали про свій посаг — вишивали сорочки, скатерті, серветки. А особливо важливим вважалося вишивання рушників. Народна приказка говорить: «Висить сволок, на нім рушників сорок». Це значить, що кожна дівчина, виходячи заміж, повинна була вишити аж сорок рушників. І зробити це, діти, не абияк, а старанно, майстерно. Подивіться на ці українські рушники. Які вони?

(Красиві, гарні, барвисті.) Традиційна українська вишивка виконується двома способами — хрестиком і гладдю. (звертаю увагу дітей на зразки виробів, виконаних у згаданих техніках.) Орнаменти, візерунки вишивок могли зображувати елементи рослин, птахів, геометричний рисунок.

Слайди № 14 – 15

Розгляньте ці вишиванки й розкажіть, що саме народні майстри зображали на своїх рукодільних виробах. (Квіти, листочки, калину, голубів, півників, сонечко, геометричні фігурки.)

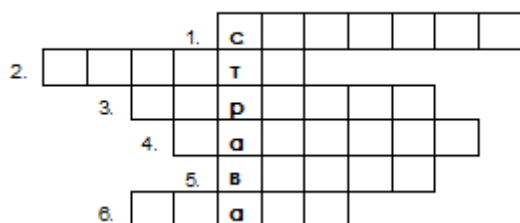
Вишивка українських рушників була різною в залежності від їх призначення. Найпишніше, найбагатше оздоблення мали святкові весільні рушники й покутники — рушники, якими обрамляли образи (ікони). Їх могла прикрашати не тільки вишивка, але й бахрома, торочки,

мереживо. А ось рушники, які використовувалися щоденно в побуті,— утирачі та стирачі — мали скромніше оздоблення. Зверніть увагу на кольорову гаму вишивок. Які кольори на них переважають? (Червоний та чорний.) Вважають, що червоний колір у вишивці символізував кохання, а чорний — тугу за загиблими.

б) *Робота в групах. Кросворд.*

Завдання:

1. Найголовніший елемент українського одягу. (Сорочка)
2. Взуття, що входить до складу національного костюма (Чоботи)
3. Що влітають у вінок? (Стрічка)
4. Літній головний убір чоловіків. (Капелюх)
5. Особливий головний убір дівчат. (Вінок).
6. Одяг чоловіків. (Штани).

5. Зупинка «Народна іграшка».

Слайд № 16

а) *Розповідь про народні іграшки.*

- Діти, відгадайте, з якої української народної казки ці слова?

Жили собі дід і баба. Просить баба діда:

- Поїдь, діду, до лісу, вирубай там мені деревинку і зроби собі колисочку.

А я покладу деревинку в колисочку та й буду колихати. От буде мені хоч забавка. (Івасик Телесик).

Так, діти, напевно так і з'явилася перша іграшка. Дерев'яна іграшка, мабуть найдавніша

- Давним-давно, коли люди жили бідно, іграшки для дітей виготовляли їх батьки. Для хлопчиків татусі та дідусі із дерева вирізали коників, із глини ліпили свищиків, баранців, півників. А мами і бабусі для дівчаток робили ляльки. Їх виготовляли із шматочків тканини, трави, очерету, соломи, качанів кукурудзи, мішковини.

Слайди № 17 – 18

Подивіться, які вони (показ ляльок-мотанок, ляльок із соломи, ляльок із мішковини). Обличчя у ляльки не було, вона була безлика, а замість нього робили хрестик. Така лялька називається лялька-мотанка. Їх виготовляли шляхом намотування ниток, чи тканини. Така лялька ніде не зшивалася, а тільки зв'язувалася. Вона є оберегом в сім'ї.

Слайд № 19

IV. Підсумковий етап.

1. Декламування віршів.

1. Які в народі звичаї крилаті,
Який багатий наш духовний світ!
Традиції живуть у кожній хаті,
Вивчаємо їх ми із юних літ.

2. Щоб українцями по світу крокувати
Й на цій землі прожити не дарма.
І щоб ніхто не зміг нам дорікати,
Що в нас коріння власного нема.

3. Традиції ніколи не вмирали,
Їх українці свято берегли.
А в світлий час їх з пам'яті дістали
І, наче стяг, в майбутнє понесли.

2. Заключне слово вчителя.

На цьому наша подорож закінчується, але спілкування з народним мистецтвом продовжується. І нехай приносить вам лише радість

Додаток В

Інтегрований урок позакласного читання (для мам і дітей)**Тема: «Мама – найдорожча, любя, мила»****I. Організаційний момент.**

- Сьогодні на урок до нас прийшли гості. Сподіваюся, що ви зможете порадувати всіх своїми знаннями, вмінням чітко і правильно працювати.

Тему нашого сьогоднішнього уроку позакласного читання ми визначимо разом після виконання завдання на розвиток швидкості читання.

II. Розвиток швидкості читання.

На дошці записаний вірш, в якому пропущені букви. Спробуйте відновити текст і визначити, яке слово сховане у першому ряду.

Н_йд_р_жч_ сл_в_ в св_т_!
 Д_ б_ н_ б_в_ т_, щ_б_ т_ н_ р_б_в_,
 Н_з_вжд_ в_н_ тв_й_ шл_х_ св_т_ть
 Н_жн_м_ с_рц_м, в_дд_н_м_ т_б_.

В_дн_ в_жк_ _ в_дн_ н_ щ_ст_ щ_др_,
 Н_з_б_дь: в_н_ - з_вжд_ в_т_б_!

Тож живи, як мама, щиро й чесно,
 І, як мама, - світ оцей люби!

Найдорожче слово в світі!

Де б не був ти, що б ти не робив,
 Назавжди воно твій шлях освітить
 Ніжним серцем, відданим тобі.
 В дні важкі і в дні на щастя щедрі,
 Не забудь: вона – завжди в тобі!

- Прочитаймо ще раз хором цей вірш.
- Про яке найдорожче слово в світі йдеться мова? Яке слово я сховала на першому рядочку?
- Прочитайте закінчення цього вірша.
- Яка тема нашого уроку?

III. Повідомлення теми і мети.

Людині, чия любов не знає меж, чії руки випестили цілий світ, хто найбільше нас любить, - мамі, присвячуємо ми сьогодні урок. Чарівне, ніжне щире слово зігріває дітей, а дорослих повертає в дитинство.

IV. Розвиток мовлення.

- Кожен день ми говоримо дуже багато різних слів своїм мамам. А сьогодні я пропоную вам провести незвичайний конкурс – конкурс на одне слово. Кожен з вас може сказати своїй мамі лише одне слово. Причому повторювати сказане не можна.

1). Відкритий мікрофон.

- Яке слово ви б сказали своїй мамі? (Яка ваша мама?)
- А у ваших мам є мами?
- Хто вони вам?
- * Мами, а що ви можете сказати про своїх мам, одним словом?

2). Добір синонімів.

- Мені дуже сподобалось, як ви назвали маму Сонечком. Давайте складемо сонечко, яке буде освітлювати нам урок і допоможе нам вчитися.

- Доберіть синоніми та спільнокореневі слова до слова мама (як ще називаємо маму).

МАМУСЯ, МАТУСЯ, МАТИНКА, МАТИНОЧКА, МАТУСЕНЬКА, НЕНЯ, НЕНЧКА

- Нехай це сонечко завжди світить нам і допоможе сьогодні на уроці подолати труднощі.

V. Вправи на розвиток мови і читання.

1). Відкритий мікрофон.

- Настав час подолати першу з них. Візьміть листок з цифрою 1. Перед вами оповідання Зірки Мензатюк «Троянда». Зверніть увагу, що більше половини тексту не роз'єднано на слова. Візьміть олівці, роз'єднайте текст на слова і підготуйтеся його прочитати в голос.

? – Прочитайте рядки, які підтверджують красу троянди.

– Прочитайте, які питання задає троянді авторка.

– Висловіть відповіді троянди одним словом (Хором).

• 1 хв. – підготуйтеся прочитати цей текст у парах (Читання в парах).

?! – Слідкуючи за читанням, підготуйте відповідь на питання: У чому схожість троянди і мами?

(Читання в парах).

? – Коли сердяться ваші мами?

– А що приносить вашим мамам радість?

– Вдумайтеся у свої відповіді, адже не так вже і важко подарувати мамі радість, зробити її щасливою. Даруйте своїм мамам якомога більше хвилин радості, бо від нашого тепла до нени стане теплішим і добрішим світ. А в світі можуть відбуватися надзвичайні

дива. І в цьому ви зараз зможете переконатися, ознайомившись з новим текстом.

Малюнок сфінкса.

2). «Ажурна пилка».

- Працювати над текстом ми будемо за новим методом. Він називається «ажурна пилка». Названий він так тому, що ми будемо збирати цілий текст із окремих частин. Ні в кого з вас немає цілого тексту на парті. У кожного окрема частина. І більшість тексту ви будете не читати, а слухати. І слухати треба буде дуже уважно! А на тому, хто читає, лежить ще більша відповідальність, бо читати треба чітко, голосно, виразно, щоб почули і зрозуміли в кожному куточку класу.

Візьміть листочки з кольоровими кружечками. Це ваша частина тексту. В ній стільки слів, скільки ви повинні читати за нормативами за 2 хв. Я даю вам 5 хв., щоб ви підготувалися до виразного читання: з паузами, голосом, зупинками.

! Якщо будуть питання у наголосі чи значенні слова, підіймайте руку, я підкажу.

Малюнок

- Хто з вас знає, що зображено на цій фотографії?
- Як називають?
- Існує декілька легенд про сфінкса. За одною з них – це жінка.
- Готуючись до сьогоднішнього уроку, я знайшла ще одну легенду, яка мені дуже сподобалась. Написала її Наталена Королева. Сподіваюсь, що вона вам теж сподобається. Тільки читати її ми будемо зовсім новим для вас способом.

?! – Зараз ми почнемо читати. Текст розбитий на чотири частини за кольорами.

- 1 частина – червоний
- 2 частина – жовтий
- 3 частина – синій
- 4 частина – зелений

Не дивіться в текст, коли читає не ваш колір, слухайте.

- 1). – Хто панував в Єгипті?
- Чим прославився мистець?
- Як назвали статую Греки?
- Яку легенду про Сфінкса зберегли люди?
- Що могло оживити Сфінкса?

Хочете дізнатися, як відбувалися пошуки чарівного слова?

- 2). – Хто приходив до статуї?
- Які слова промовляв перший фараон?
- Чим прославилася володарка-фараон, яка промовила слово: «Слава»?
- Що зробив учений-книжник біля статуї?
- Що з ним сталося?

Як ви гадаєте, чи винайдуть люди могутнє слово?

- 3). – Який народ йшов пустелею?
 – Хто був у самому кінці походу?
 – Що з нею трапилося?
 – Як жінка вирішила врятувати дитину?

Хочете знати що було далі?

- Чи сподобалася вам ця легенда?
- Чим?
- Як би ви назвали це оповідання?

А Наталена Королева назвала його «Наймогутніше слово».

- Так яке ж слово наймогутніше у світі?

- Кожен з вас багато разів на день промовляє це слово. Ви найщасливіші люди, бо у кожного з вас є мама. Пам'ятайте завжди про маму: коли переходите вулицю, купаєтеся у річці, катаєтеся на велосипеді. Думайте про те, що недобре слово залишає в душі мами подряпинку, додає сивину у волосся, розсипає зморшки на обличчі.

Мабуть, ой як важко було б мамі в житті, якби поруч з нею не було б тата, якого діти люблять і поважають не менше від мами. Але життя завжди наділяє мамі більше турбот. Недаремно каже народне прислів'я: «Жінка тримає в хаті три стовпи, чоловік – четвертий».

Багато прислів'їв склав наш народ про матір. Зараз ми з ними ознайомимось.

3). Групова робота «Склади прислів'я».

- Кожна група отримує конверт з словами, із яких треба викласти на парті прислів'я.

- Прочитати його хором.
- Пояснити, як розумієте.

! Виберіть прислів'я, які підходять до двох, прочитаних нами оповідань (Можна записати на листі з текстом).

1. До людей – по розум, до мами – по серце.
2. За науку – цілуй батька і матір у руку.
3. Шануй батька й неньку, буде тобі скрізь гладенько.
4. Нема того краму, щоб купити маму.
5. Материна молитва із дна моря витягає.
6. У дитини заболить пальчик, а у матері – серце.
7. Материн гнів, як весняний сніг: рясно впаде, та скоро розтане!
8. Хто матір забуває, того Бог карає.
9. На сонці тепло, а коло матері – добро.
10. Рада б мати для дітей небо прихилити та зорями вкрити.

- Поки ви працювали над прислів'ями, ваші мами теж склали прислів'я. Давайте дізнаємося, а чи справилися вони із своїм завданням. (! Мами, читаємо ті прислів'я, які не читали діти).

У мам:

1. Нема у світі цвіту цвітішого над маківочки, нема ж і роду ріднішого над матіночка.
 2. Всякій матері свої діточки милі.
 3. Мене мати цілий вік дурила: казала «битиму», та й не біла.
 4. Зимом сонце, як мачуха: світить, та не гріє, а літом воно – рідна мати.
 5. Не слухаєш батька-матері, то навчить тебе лиха година.
 6. Кожна мати свою дитину хвалить, а чужу ганить.
 7. Мати годує дітей, як земля людей.
 8. Сльози матері даремно ніколи не пропадають.
 9. Чого мама научить, те й дочка знає.
 10. Чого не дала мама, того не купиш і в пана.
 11. Що можна мамці, того не можна ляльці.
- ? – Яке з них вам більше сподобалось?
– Чому?

3). Читання у ролях.

- Наші мами ще не чули, як ви вмієте читати у ролях. Для цього виду читання я підбрала ще одне оповідання Василя Сухомлинського.

? – Що ви знаєте про цього письменника?

– Які його оповідання ми читали?

- Прочитайте пошепки оповідання, підготуйте відповідь на таке питання: Про що задумався соловейко? (Підготовка).

? – Про що ж задумався соловейко?

– Які його оповідання ми читали?

- Читання у ролях.

- Яке прислів'я можна скласти до цього оповідання (Кожній дитині своя мама найкраща).

V. Підсумок.

? - Наш урок наближається до кінця. Скажіть, що вас найбільше вразило на уроці?

- Які висновки для себе ви зробили?

- За що ви хотіли б подякувати своїм мамам?

- Що б вам хотілося взяти у спадок від своїх матерів?

- Мами, чи писали про вас коли-небудь у книжках. Про себе ви читали в книжках?

- А я знаю, що є одна книжка, в якій написано про вас усіх. І авторів у цієї книжки цілих 28. Її ми хочемо вам подарувати.

VI. Домашнє завдання.

У кожного з вас на парті є вірш. Вивчіть його і розкажіть своїй мамі рано вранці у святковий день.

Можна у світі чимало зробити:

Перетворити зиму на літо;

Можна пізнати все таємниче

Та підкорити далеч космічну;
 Можна характер свій подолати;
 Штурмом вершини науки узяти;
 Можна пройти крізь пустелі та хащі!..
 Тільки без мами не можна нізащо:
 Все найдорожче, що є тільки з нами, -
Все починається з нашої мами!..

Додаток Г

Виховна година

Тема: «Великдень – свято християнських родин»

Мета: поглибити знання та уявлення учнів про традиції святкування Пасхи; формувати інтерес до писанкарства – як виду мистецтва; розвивати творчі здібності дітей, уяву та зв'язне мовлення; виховувати любов та глибоку повагу до традицій свого краю, до рідної української землі.

Обладнання: презентація (слайди); вишиті рушники; гілки верби; ілюстрація пасхального кошика та продуктів, які освячуються в церкві; музичний запис церковних дзвонів; паперові шаблони писанок; олівці чи фломастери.

Література:

1. <http://profspilka.kiev.ua/publikacii/novyny/239-istorija-ta-tradiciji-svjatkuvannja-velikodnja.html>
2. <http://angelyatko.com.ua/library.php?page=3&id=130>
3. Українське народознавство: Комплект наочних посібників для дошкільних закладів, початкової та середньої школи – Х: Вид-во «Ранок», 2007. – 24 окремих арк. у папці.
4. 1400 загадок для дітей/ Упоряд. В.І. Паронова. – Тернопіль: Навчальна книга - Тернопіль: Навчальна книга - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. - 196с.

Хід заходу

1. Організація класу

Вже дзвінок нам дав сигнал,
 Працювати час настав,
 Тож, і ми часу не гаймо
 Працювати починаймо!

2. Створення проблемної ситуації

(Лунає запис великодніх дзвонів)

- Що ви зараз чули? (дзвони)
- Діти, а де ми можемо їх почути? (в церкві)

- Коли ми їх чуємо, то про що вони нам сповіщають? (*про службу, великі свята*)
- Вірно, дзвони ми можемо почути в церкві коли розпочинається святкова відправа. Саме сьогодні ми поговоримо про одне з найбільших свят у році, яке святкують у всіх країнах світу. А яке ви дізнаєтесь із прослуханого вірша. (*Декламація вірша вчителем «Христос Воскрес»*)

Христос Воскрес!

Радість з неба ся являє,
Паска красна день вітає,
Радуйтеся щиро нині –
Бог дав радість всій родині,
Бог дав радість нам з небес,
Христос воскрес!
Христос воскрес!

- Про яке свято йдеться у вірші? (*Великдень*)

3. Оголошення теми (*Слайд 1*)

- Сьогодні ми поговоримо про традиції святкування Пасхи. Тема нашого заходу «Великодні дзвони б'ють!»
- Кожен з вас напевне святкує це свято із родиною. Що вам відомо про нього? (*відповіді дітей*)

4. Розповідь про історію свята (*Слайд 2*)

Великдень – найбільше християнське свято. Цей день має ще одну назву – Пасха. Це світле і добре свято яке несе з собою віру, надію і любов.

Великдень відноситься до тих свят, дата яких змінюється кожного року, визначеної не має. Зазвичай він відзначається не раніше 4 квітня та не пізніше 8 травня.

У ніч Воскресіння Христа, проводиться святкове богослужіння великодня служба Божа яка триває всю ніч. Її найурочистіший момент настає опівночі, коли священник сповіщав, що Христос воскрес, а всі присутні з трепетом відповідають: «Воістину Воскрес!». Усі віруючі люди намагаються бути присутніми на великій літургії, адже по закінченню якої відбувається освячення пасхальних кошиків.

5. Конкурс «Збирання великоднього кошика» (*Слайд 3*)

5.1 Розгадування загадок

- Дітки, а у ваших сім'ях відбувається така традиція – збирання кошика до освячення? (відповіді учнів)
- Давайте зараз спробуємо уявити ту чудову ніч та зберемо кошика.

(Ілюстрацію пасхального кошика вчитель чіпляє на дошку)

- Ось ми маємо з вами кошика, але нам потрібно наповнити його продуктами, які освячують в церкві. Для цього вам потрібно відгадати загадки. Розгадкою яких і будуть потрібні мам продукти.
- Ви готові до участі в конкурсі? Тож розпочнімо!

(Учні розгадують загадки, вчитель поетапно вивішує ілюстрації продуктів, таки чином наповнюючи кошика)

Загадки

- ✓ В кожному місті і селі
На Великдень головна
На столі. (паска)

- ✓ Продукт із м'яса,
Без якого немає свята (ковбаса)

- ✓ Білі стіни, білий дах,
Заховався в ньому птах. (яйце)

- ✓ Молоко в казан налили,
Довго парили, варили,
Аж поки притомилося
І твердим зробилося (сир)

- ✓ Воно у каші розтає –
І та смачнішою стає. (масло)

- ✓ Лиш один зубочок взяв,
Разом з хлібом пожував –
Мов вогнем, язик припік.
Називається (часник)

- ✓ Що то за гість, що сам себе їсть? (свічка)

- ✓ Барвисте яйце
По столу котилось.
З ковбасою подружилось,
Біля хрону покрутилось
І в храмі освятилось. (писанка)

- Молодці! Але писанок у нас поки що немає. Для того щоб ми могли зібрати повністю наш кошик, вам потрібно буде виконати завдання. А яке дізнаєтесь пізніше.

5.2 Ознайомлення із традицією (Слайд 4)

- Після великої відправи православні люди поверталися додому де виконували ряд традицій перш ніж скоштувати великодньої паски. Послухайте та запам'ятайте!

Коли родина поверталася додому перш ніж сісти за стіл всі родичі повинні були помити обличчя. Господар дому насипав воду у миску, а на дно ставив крашанку. Спочатку мила обличчя дівчина потім хлопець, господиня, а останнім господар дому. Після кожного водо зливалася, а крашанки забирала дівчина, щоб бути гарною.

- Ось ми і познайомилися із традиціями наших предків.

6. Інформаційний-екскурс «Як у світі святкують Великдень»

(Заздалегідь підготовлена доповідь учнів про традиції святкування Паски в трьох країнах на вибір. Учні працюють в парах, тобто двоє учнів розповідають про одну країну. Свою відповідь підкріплюють ілюстраціями)

7. Декламація учнями віршів про свято.

(Троє учнів розповідають вірш «Христос Воскрес К. Перелісна)

Христос Воскрес

Учениця. Дзюрчить струмок – весняний дзвін:

- Воскрес Христос – Господній Син!

Радіють діти у вінках:

- Христос воскрес на небесах!

І вся земля, мов той вінок,

з чудесних трав, дітей, квіток...

Учень. І в серці радість через край:

воскресли поле, річка, гай,

і лине пісня до небес:

- Христос воскрес! Христос воскрес!

8. Ознайомлення із традиції писанкарства

8.1 Інформаційна-розповідь про писанку

- Ось і настав час для виконання нашого завдання. Але спочатку вам потрібно ознайомитись із різновидами писанок (Слайд 5). На ілюстрації ви бачите, що кожному регіону притаманні різні орнаменти та техніки виконання. Також про писанку існує багато легенд, а із однією ви зараз і ознайомитесь. Приготуйтеся слухати!

Легенда

Коли злі люди вели Ісуса Христа розпинати на гору, що називається Голгофа, він тяжко ніс свій хрест. Вороги сміялися з нього, кидали в лице каміння, а малі діти, які любили Ісуса бігли попереду і збирали каміння складаючи в пазуху, аби менше лишалось ворогам. А як висипали то були не камені, а гарно розписані яйця.

Так віддячив Бог маленьким дітям за їхню любов, та добрі малі серця.

8.2 Детальне ознайомлення із правилами писанкарствами.

- Для українців розпис писанки – це не просто фарбування яйця у різні кольори. Писанка була оберегом кожен елемент мав своє значення. Їх потрібно було дуже правильно підбирати та поєднувати. Цей процес роботи був дуже складним. Його навчали з самих малих років життя дитини.
- А зараз ми умовно завітаємо у майстерню писанкарства та ознайомимось із правилами написання писанки воском. *(Слайд 6)*
(Повний коментар вчителя з опорою на слайд-схему)

Поетапність написання писанки

1. Олівцем нанести малюнок на яйце;
 2. Прогріти писак у полум'ї свічки, зачерпнути віск;
 3. Розтопленим воском нанести малюнок, який має залишитися білим;
 4. Занурити писанку в оцет, протравити поверхню яйця;
 5. Зафарбувати яйце у жовту фарбу;
 6. Нанести віск там, де має залишитися жовтий колір на яйці;
 7. Зафарбувати писанку в червоний колір;
 8. Над полум'ям прогріти писанку і зняти ганчіркою віск.
- Ви ознайомилися із технікою роботи, але щоб приступити до роботи вам потрібно знати які є орнаменти. Адже саме поєднання цих орнаментів був найскладніший та кропіткий процес. Правильно підібрані символи робили писанку оберегом. *(Слайд 7)*
(Вчитель демонструє за допомогою ілюстрацій різновиди орнаментів при роботі)

Різновиди орнаменту

1. Геометричний
2. Рослинний
3. Тваринний

8.3 Самостійна робота

- Ось і підійшов час. Ви отримали всі знання для того, щоб намалювати писанки, які б завершили наш святковий кошик. (*Учні самостійно на шаблонах малюють писанки. Найкращі роботи вставляються до ілюстрації кошика.*)
- Молодці! Вам вдалося завершити роботу, яку ми розпочали на початку заняття. І перед вами справжній великодній кошик.

9. Підсумок заняття (*Слайд 8*)

- Заняття добігає до кінця давайте пригадаємо про що ми говорили з вами? (*свято Великодня*)
- Що нового ви дізналися про свято?
- Чи навчилися ви писати писанку?

Додаток Д

Дослідницько – пошуковий тематичний проєкт

Тема: « Осіння симфонія» (2 клас)

Тип за складом: груповий

Тип за тривалістю виконання: довгостроковий

Мета та завдання:

*дослідити сезонні зміни у природі;\ * дізнатися звідки походять назви осінніх місяців;

*перевірити народні прикмети;

*дослідити єдність мистецтва слова, музики та живопису

* навчитися складати авторські вірші та твори;

*знайти відповідь на питання:

“Опале листя: шкода чи користь?”

*створити позитивний осінній настрій.

Навчальні предмети:

- Я досліджую світ
- Української мови
- Літературного читання
- Образотворчого мистецтва
- Музичного мистецтва
- Народознавства
- Екології

План виконання проєкту:

1. Мотивація значущості проєктної діяльності з даної теми.
2. Формулювання завдань, які вирішуватимуться.
3. Обговорення ідей, щодо вирішення проблеми та її представлення.
4. Визначення джерел потрібної інформації.
5. Розподіл доручень між учасниками проєкту.
6. Вивчення та аналіз зібраної інформації.

7. Добір віршів, музичних творів, творів образотворчого мистецтва на осінню тематику.

8. Участь у класній презентації групами своїх робіт.

Хід роботи над проектом

I. етап. Стратегія роботи над проектом.

Визначення мети і завдань.

II етап. Планування проекту.

1. Ознайомлення учнів із загальною провідною проблемою.

Залишилось позаду спекотне літо. Приємну прохолоду дарує нам осінь. На уроках природознавства, української мови, музичного мистецтва, літературного читання ми багато говорили і говоритиме про осінь. У підручниках багато творів, в яких описується ця чарівна пора року. Тому ця тематика спонукала учнів класу створити спільний проект «Осіньна симфонія».

2. Формування груп для проведення дослідження (обирання учнями групових проєктів)

- 1 група: “Природознавці”
- 2 група: “Народознавці”
- 3 група: “Мистецтвознавці”
- 4 група: “Екологи”
- 5 група: “Позитивчики”

III етап Реалізація проєктів .

1. Складання учнями групових планів роботи. Обговорювання їх. Консультація із класним керівником.

2. Визначення джерел інформації (додаткова література, художня література, енциклопедії, робота в мережі Інтернет, консультації класного керівника, обговорювання проблем у родині, спостереження за природою).

3. Самостійна пошукова діяльність

Мікрогрупа “ Природознавці»

* Доводили наступне: “Осінь – пора дивовижних змін”

* Ключове питання: “Які зміни відбуваються в природі та в житті людей?”

Виготовлення освітнього продукту.

Готували: повідомлення, слайди, інформаційні хвилинки, міні-презентації.

(Для виконання цього завдання діти спостерігали за природою, працювали з енциклопедіями, вели щоденник спостереження за погодою, користувалися мережею Інтернет).

Мікрогрупа “ Народознавці

* Доводили наступне: “Народ скаже, як зав’яже.”

* Ключові питання: “Чому так осінні місяці називаються?”

“Які осінні прикмети залишили нам пращури?”

Виготовлення освітнього продукту.

Готували: інформацію у класний куточок, малюнки, повідомлення, записували народні прикмети на хвилинках каліграфії на уроках української мови.

(Для виконання цього завдання діти спілкувалися з батьками, бабусями та дідусями, працювали в бібліотеці).

Мікрогрупа “Мистецтвознавці”

*Доводили наступне: “Осінь-пора натхнення”

*Ключові питання: “Як звучить осінь в музиці, живописі, літературі?”

Виготовлення освітнього продукту.

Готували: музичні хвилинки, літературну газету “Осінь”, створювали власні вірші та твори, милувалися картинами у віртуальній галереї, організували вернісаж “Осінь палітра”, міні-презентації.

(Для виконання цього завдання діти працювали в бібліотеці, в мережі Інтернет, радилися з вчителем, батьками).

Мікрогрупа “Екологічна варта”

*Доводили наступне: “Опале листя: користь чи шкода?”

*Ключові питання: “Опале листя: добре це для довкілля чи ні?”

Виготовлення освітнього продукту.

Готували: слайди, інформаційні хвилинки, листівки, матеріал для уроків трудового навчання.

(Для виконання цього завдання діти зверталися до спостережень, працювали в мережі Інтернет, радилися з вчителем та батьками).

Мікрогрупа “Позитивчики”

Досліджували наступне: “Як покращити настрій в осінню пору?”

Виготовлення освітнього продукту.

Готували: гарний настрій, посмішки та позитив, давали поради як одягнутися восени, складали фотоальбом.

IV етап. Обговорення та презентація групами етапів планування проекту.

Звіт мікрогрупи «Природознавці»

-Ми провели дослідницьку роботу і з'ясували ось про зміни в природі та в житті людей восени.

Погода восени .

Осінь розподіляють на два періоди: перший – від перших приморозків до кінця жовтня; другий – від кінця жовтня до початку зими. Тому й буває дві осені. Одна - золота, радісна. Друга – сіра, сумна, похмура. Початок осені завжди чарівний.

Осінь в Україні порівняно тепла й тривала, з ясними сонячними днями та прохолодними ночами, нерідко із заморозками. На початку осені зазвичай панує суха, сонячна погода. Часто буває бабине літо, коли температура повітря перевищує +20 °С.

Середньодобова температура восени становить +11 °С .

Осінь (стислий огляд):

Осінь складається із трьох місяців:

- вересня

- жовтня

- листопада.

Кількість днів становить – 91 день

Тварини восени:

Міняють колір хутра;

Впадають у сплячку;

Роблять запаси;

Відлітають птахи у вирій

Цікавинка: норка може наскладати в пустотах під кригою при берегах водойм до 20 кг риби.

Рослини восени:

- Зміна коліру листя;

- Листопад;

Грибна пора.

- Цікавинка: восени забарвлення листя особливо привабливе червоними тонами. Однак ці тони характерні не для всіх дерев. У багрянець вбираються крони кленів і осик, північного червоного дуба. Листя липи, берези не має червоних відтінків, воно забарвлюється лише в жовті і золотисті кольори. Осінь щедра на дари полів, садів та лісів.

Праця людей восени клопітка і важлива, вони:

- *орють поля;

- *збирають урожай овочів та фруктів,

- *збирають гриби;

- *роблять припаси на зиму;

- *саджають дерева;

- *готують корм домашнім тваринам;

- *прибирають городи та опале листя.

Звіт мікрогрупи « Народознавці»

Ми збирали інформацію про походження осінніх місяців, народні прикмети. Протягом осені ми спостерігали чи підтверджуються народні прикмети.

Осінь – золота і казкова пора року. Всі дерева покриваються фарбами різних кольорів і відтінків: від жовтого до бурого. В цей час зазвичай настає сезон дощів, в повітрі починає відчуватися прохолода. Дні стають коротшими, а ночі – довшими. Восени відлітають у вирій птахи. Це час збирання врожаю та підготовки до зими. Недарма кажуть: «Весна красна квітами, а осінь снопами». Людьми було записано безліч народних прикмет осені, які допомагають дізнатися, якими будуть зима і весна, якої чекати погоди, буде врожайним наступний рік. Ось що у нас вийшло.

Народні прикмети.

*У дуба й осик: найпізніший падолист; рано опало листя на липах - зима буде люта.

*Якщо перший сніг упав на мокру землю - залишиться, на суху - скоро зійде.

*Вересневий дощ, що почався вранці, довго не йтиме.

*Зірки на небі яскраві - на погоду, тьмяні - на дощ або сніг.

*Калина достигла, а листя на ній зелене – осінь буде тепла.

*Грім у жовтні — на малосніжну, м'яку й коротку зиму.

*Якщо в листопаді з'являються комахи — зима буде теплою.

*Пізній листопад — до суворої й тривалої зими.

*Бурхливий листопад — на сувору зиму.

*Якщо шишки на ялинах вирости знизу — будуть ранні морози, а згори — пізні.

*Червона вечірня зірка віщує вітер, світло-жовта — дощ.

Чому так місяці називаються?

- Назва дев'ятого місяця року пов'язана з **вересом** - вічнозеленою рослиною, широко розповсюдженою на Поліссі. Пахучі суцвіття вересу розпускаються в серпні й цвітуть аж до кінця жовтня. Проте найпишніше рожево-бузкові квіти вкривають піщані пагорби, торф'яники та соснові бори саме у вересні.

- Українська назва другого осіннього місяця не потребує будь-яких пояснень. Довколишні гаї зодяглися в найпривабливіший — жовтогарячий колір. Назва другого осіннього місяця **«Жовтень»**, як стверджують давні джерела, була відомою ще за Київської Русі.

- Останній місяць осені називають **листопадом**.

Назва дає знати, що в цей період відбувається опадання листя. Інакшими словами - падолист. Оскільки наш край розташований у помірному кліматичному поясі. До таких сезонних змін пір року пристосувалися листопадні дерева. А наші ліси багаті такими рослинами. Тому, коли стає холодно та день коротшає, у листопаді опадає пожовкле листя.

Звіт мікрогрупи «Мистецтвознавці»

Ми переглянули і переслухали, прочитали багато творів і прийшли до висновку, що образотворче мистецтво, музичне мистецтво, літературне слово тісно пов'язані між собою. Картини і музика надихають людину на створення чудових віршів і творів. Тому ми створили вернісаж « Осіння палітра», залучивши інших учнів нашого класу. Виготовили літературну газету із віршами українських авторів на осінню тематику.

Учнівський вірш +презентація

Осінь симфонія

Як добре восени!Чарівниця осінь усе змінює на свій лад. Ось зелені листочки стали жовтими. А то й зовсім червоними. Як тільки пролетить вітерець, листя вкриває землю, кружляючи в осінньому танці.

Хоч восени багато птахів летять в теплі краї, високо в небі прощально махають крилами. Звеселяють нас горобчики, з лісів спішать синички, щоб люди себе знову змогли відчути помічниками пернатих друзів.

У садах наливаються соком пізні яблука на щедрий врожай. На поля виходять щасливі трударі, вони радіють цій порі.

По золотих деревах скачуть прудкі жовтогарячі білочки. Вони не мають часу сумувати: грибів, горішків вдосталь, щоб зробити зимові запаси.

Чарівниця осінь золотою палітрою навіює надію, бо потім знову настане весна.

Зразок учнівського вірш

Осінь весела й сумна пора,
Листя жовтеньким частує вона.
Часто дощик осінній скрапне,
Іноді верба над ставом сплакне.
В лісі грибочків різненьких багато
Радо несемо їх до нашої хати.

Віртуальна галерея українських художників.

- К. Білокур “Богданівські яблука”
- В. Жмак “Осінь в горах”
- А. Куїнджі “Березовий гай”

Звіт мікрогрупи « Екологічна варта»

Восени ми спостерігаємо бурхливий листопад. Дерево мусить скидати листя на зиму, бо інакше в люті морози воно просто загинуло би. А що ж з листям стається надалі? А ось до чого ми дійшли.

Опале листя: користь

*Розкладаючись в ґрунті, листя збагачує його мінеральними і органічними речовинами – утворюється гумус.

- В найбільш відвідуваних міських парках залишення листя під деревами дає тільки сприятливі результати – поліпшення здоров'я дерев, якості ґрунтів, поселення птахів і білок.

- Вкриваючи землю, наче килим, воно захищає ґрунт від промерзання, також воно захищає від замерзання весняні трави, і вони поволі собі проростають під землею до весни.

- У лісі ніхто не готує ґрунт – природа робить його сама з щорічно отримованого матеріалу – опалого листя. Лісова підстилка – фабрика з виготовлення лісового ґрунту, що живить дерева і оберігає їх здоров'я.

Опале листя : шкода

- Листя, що пролежало зиму на газонах, має вигляд спресованої під снігом кірки, дотик до якої голіруч може викликати опік шкіри! Така підстилка - шкода для рослин. Важкі метали і багато інших

забруднювачів дуже скорочують термін життя дерев і чагарників, а також викликають ослаблення стійкості до хвороб і шкідників.

- Спалення опалого листя призводить до забруднення повітря, проблем зі здоров'ям та небезпеку виникнення пожеж.

- В більшості випадків опале листя дуже швидко стає сумішшю листя і різноманітного побутового сміття, яке протягом зими активно накопичується, змішуючись з листям і створює сприятливе місце існування для щурів і небезпечних інфекцій, що ними розносяться.

Висновки

Однозначної відповіді на питання - корисне чи шкідливе опале листя дати не можна. А що ж робити з опалим та зібраним листям?

- Листя не повинне залишатися на території, зібране в купи. Тим більше, листя не повинне спалюватися – це небезпечно з екологічної точки зору, оскільки всі накопичені токсичні речовини потрапляють в повітря.

Де ми використовували листя?

За нашою рекомендацією ми використовували його на уроках трудового навчання.

Звіт мікрогрупи « Позитивчики »

Як одягнутися восени?

Дощова осінь

Цікавинки: 17 фактів про осінь для дітей

Кожна пора року – унікальна. Не можна любити тільки літо, чи зиму. Завжди треба насолоджуватися восени чимось таким, що просто недосягне в інший час. І це треба цінувати та користуватися новими можливостями: для ігор, смаків, спостережень. Мабуть, саме із цього я і розпочну свою розповідь про осінь.

17 ФАКТІВ, ЯКІ ДОПОМОЖУТЬ РОЗКАЗАТИ ПРО ОСІНЬ

Пропонуємо 17 осінніх явищ, які варто не забути згадати під час прогулянки. Звичайно, таке знайомство із порою року буде для нас не на один раз, але ж попереду цілих три місяці яскравої, кольорової, дощової, похмурої, смачної та ароматної осені. Тобто часу достатньо, щоб встигнути все.

1. **Температура повітря стає нижчою.** Сонечко не піднімається вже так високо, тому не прогріває гарно землю. На вулиці – холодніше і холодніше, а одяг треба одягати все тепліший. Після жаркого літа це, мабуть, перше явище, яке починає відчуватися дитиною. Але тим не менше, у вересні ще багато теплих (хоч і не таких жарких як влітку) і сонячних днів.

2. **Листя на деревах змінює свій колір.** І з кожним днем все більше опалого та сухого листя бачимо під ногами.

3. **Дні стають коротшими, а ночі – довшими.** Менше часу залишається на прогулянку у вечері, а ранкове місто все частіше нас

зустрічає світлом нічних ліхтариків, які ще не встигли вимкнути після ночі.

4. **Ранки огортають тумани.** Коли вночі холодний повітряний потік опускається на ще теплу поверхню землі, тоді утворюється туман.

5. **Приходить «бабине літо».** Вже у серпні ми починаємо відчувати зниження температури, холодні ранки та вечори, частіше йдуть дощі. Але після невеликого холодного періоду знову повертається тепло, яке триває до середини вересня. У цей час також можна спостерігати, як літають сплетені павутинки.

6. **Трава висихає за літо та жовтіє.**

7. **Достигають фрукти та овочі,** які можна побачити в садочках і на городах. Гарна можливість продемонструвати їх дитині не тільки на картинках в книжках, чи на полицях магазинів, а й показати їхнє джерело походження.

8. Все частіше дні стають похмурі та дощові, особливо у жовтні. Опади наповнюють рослини вологою, а коли приходять холод і з'являється сніг – він огортає траву та дерева, допомагає їм не замерзнути під час морозів.

9. З'являються у лісі гриби.

10. **Звірята збирають їжу на зиму** та утепляють свої хатинки.

11. Такі птахи як лелеки, журавлі відлітають у теплі краї на зимування. Інші, наприклад, горобці, голуби, ворони залишаються зимувати біля своїх домівок. Тому дуже важливо під час холодів, коли важко знайти їжу в лісах, парках, робити годівнички та насипати щось їстівне для птахів.

12. **Ведмедики готуються до довгого зимового сну.** Вони багато їли влітку та відклали корисні речовини у вигляді жирового запасу в своєму тілі. Тому взимку ведмеді можуть спокійно спати, а організм буде брати своє харчування із підшкірного жиру.

13. Інші тваринки, наприклад, вовки, зайчики, лисички не сплять зимою. Вони бігають по снігу і виходять на полювання. У лісових господарствах часто заготовлюють сіно для звірят, яке розкладають взимку для їхнього харчування.

14. **Мишки запасуються на зиму зерном та насінням,** яке зберігають у нірках.

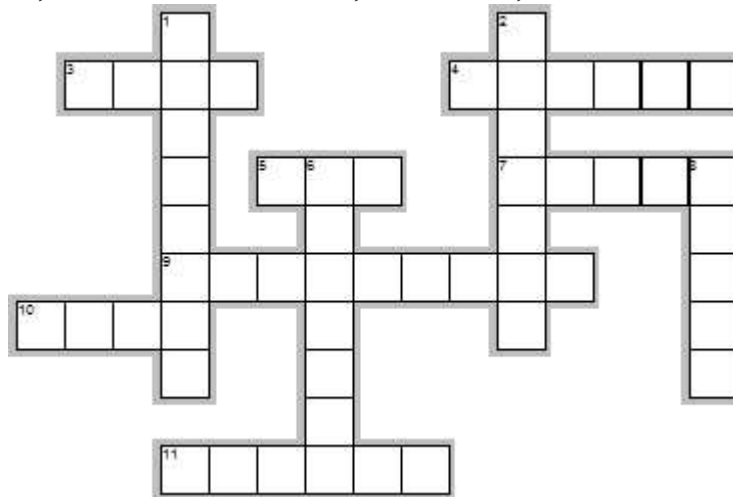
15. **Білочки сушать на гілочках дерев ягоди, гриби,** ховають в дупло горішки, щоб була їжа в холодний період року.

16. Коли наступають морози пізньою осінню чи зимою, зайчики змінюють свою шубку із сірої на білу. Тепер вовкові та лисичці буде важко їх побачити серед снігу.

17. **Холодні пориви вітру зривають різнокольорове листя з дерев,** вони стають голі і готові до зими.

Осінній кросворд

Кросворд, відгадки якого пов'язані з осінню, осінніми змінами у природі, осінніми місяцями, явищами, погодою.

По горизонталі: 3. Є шапка – нема голови, є нога – нема черевика.

4. Сидить дівчина в коморі, а коса її надворі.

5. Явище природи, яке часто буває восени.

7. Мама ходить вже в пальто - сонце не дає. ..

9. Як називають птахів, котрі восени відлітають у теплі краї?

10. Що міняють восени зайчики і білки?

11. Розкажіть, діти, хто те добре знає, яке коротке літо восени буває?

По вертикалі:

1. Місяць, коли листя інтенсивно опадає з дерев.

2. Чарівник прийшов у ліс, фарби, пензлика приніс: у діброві та садочку стали жовтими листочки.

6. Ці стрункі грибочки зайняли пеньочки, шапки в них кругленькі, кличуть їх

8. Пора року, коли дерева одягають різнокольорові барвисті шати.

Посміхніться!

• **Осінь - не привід для суму, осінь - привід носити шарфики.**

V етап. Підсумки проєкту.

Ми довели: “Осінь – чудова пора! Треба тільки вміти слухати осінню симфонію”.

Нагородження мікрогруп дипломами учасників проєкту у номінаціях :

« Самим допитливим»

« Самим творчим»

« Самим винахідливим»

«Самим веселим»

« Самим спостережливим»

Рефлексія після проєкту.

Використані відкриті джерела мережі.